

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
ІНСТИТУТ ПРАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА АРТ-МЕНЕДЖМЕНТУ
КАФЕДРА МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Кваліфікаційна робота на тему:

**СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ ТА ЗАГРОЗИ У ЗБЕРЕЖЕННІ
КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ СПАДЩИНИ ОДЕСИ**

Виконала студентка II курсу
групи ММЕ-21-23з
Спеціальності 023 «Образотворче мистецтво,
декоративне мистецтво, реставрація»
Павленко Вікторія Валентинівна

Науковий керівник:
кандидат філософських наук, доцент
Бойко В'ячеслав Іванович

Рецензент:
кандидат філософських наук, доцент
Русаков Сергій Сергійович

Дипломна робота допущена до захисту перед ЕК рішенням кафедри
Протокол № _____ від «____» _____ 2023 р.
Завідувач кафедри мистецтвознавчої експертизи,
кандидат філософських наук, доцент _____ В. І. Бойко

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Павленко В.В. Сучасні стратегії та загрози у збереженні культурно-мистецької спадщини Одеси – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису. Висувається на здобуття освітнього ступеня магістр за спеціальністю 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Міністерство культури та інформаційної політики України, Київ, 2023.

Наукова робота спрямована на дослідження захисту та збереження культурної спадщини Одеси. Опрацьовано праці вітчизняних авторів та описано засоби збереження культурної спадщини у сучасній парадигмі. Висвітлено проекти, які популяризують тему української культурної спадщини. Згідно з поставленою метою, у роботі досліджено механізми захисту та збереження культурної спадщини Одеси у 2022–2023 рр. Проблематику культурної спадщини розглядають у своїх працях Т. Мазур, В. Литовченко, П. Герчанівська, В. Карпов, Ж. Денисюк, С. Шман, Г. Денисенко, О. Денисенко, В. Кирилюк, К. Мелекесцев, С. Панова та інші. Різноманітні дослідження культурної спадщини Одеси під час воєнного стану можуть привернути увагу громадськості, міжнародних організацій та правозахисників до необхідності захисту та відновлення культурно-мистецьких об'єктів в умовах конфлікту.

Здійснено комплексний аналіз захисту та популяризації культурної спадщини Одеси у сучасних умовах.

Ключові слова: культура, культурна спадщина, мистецтво, проекти, культурна політика, захист культурної спадщини.

SUMMARY

Pavlenko V.V. Modern Strategies and Threats in Preserving the Cultural and Artistic Heritage of Odessa – Qualifying scientific work on manuscript rights. Nominated for a master's degree in the specialty 023 Fine art, decorative art, restoration. National Academy of Managerial Personnel of Culture and Arts, Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, Kyiv, 2023.

The scientific work is aimed at researching the protection and preservation of Odessa's cultural heritage. The works of domestic authors are studied and the means of preserving cultural heritage in the modern paradigm are described. Projects that popularize the topic of Ukrainian cultural heritage are highlighted. According to the goal, the mechanisms of protection and preservation of the cultural heritage of Odesa in 2022–2023 were investigated in the work. The issues of cultural heritage are considered in their works by Mazur T., Lytovchenko V., Herchanivska P., Karpov V., Denisyuk Zh., Shman S., Denisenko H., Denisenko O., Kyrylyuk V., Melekyestsev K., Panova S. and others Various studies of the cultural heritage of Odesa during the martial law can draw the attention of the public, international organizations (foreign donors) and human rights defenders to the need to protect and restore cultural and artistic objects in conflict conditions.

A comprehensive analysis of the protection and promotion of Odessa's cultural heritage in modern conditions was carried out.

Keywords: *culture, cultural heritage, art, projects, cultural policy, protection of cultural heritage.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	 8
1.1. Історіографія та джерельна база дослідження	8
1.2. Дефініція культурної спадщини	16
Висновок до розділу 1.....	26
 РОЗДІЛ 2. РОБОТА ІНСТИТУЦІЙ У СФЕРІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ОДЕСИ.....	 27
2.1. Роль світових інституцій та окремих країн-інвесторів у захисті культурної спадщини Одеси.....	27
2.2. Роль держави та незалежних організацій у захисті культурної спадщини Одеси	35
Висновок до розділу 2.....	41
 РОЗДІЛ 3. ЗАХИСТ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ОДЕСИ 2022–2023 років.....	 43
3.1. Мистецтвознавчий аналіз історичного центру Одеси в контексті загроз знищення	43
3.2. Результати роботи у збереженні культурної спадщини Одеси	54
Висновок до розділу 3.....	65
 ВИСНОВКИ.....	 66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Під час воєнного стану в Україні захист та відновлення культурної спадщини – це нагальне та важливе питання як у мистецтвознавчому, так і в загальнонауковому дискурсі. Руйнування історичних споруд і будівель, знищення творів мистецтва та розграбування музейних колекцій призводить до втрати культурної спадщини як місцевого, так і світового значення.

Культурна спадщина – це фізичні артефакти (культурне майно) і нематеріальні атрибути суспільства, успадковані з минулого. Для українського суспільства це є символічним репрезентантом національної ідентичності. Навмисне знищення цінностей і об'єктів спадщини, спотворення чи пропагандистська інтерпретація цих об'єктів відбувається під впливом соціально-політичних трансформацій в суспільстві. Особливо відчутно це у час потрясінь, як-то війна. В такий не простий час приходить розуміння швидкоплинності та вічності. У цьому контексті питання збереження культурної спадщини – це питання, яке не може чекати «завтра». Яскравим прикладом такого усвідомлення є активна діяльність (у перші дні війни – це переважно громадські ініціативи) щодо пам'яток культури: вже в перші години війни (24 лютого, 2022 року) працівники музеїв були на своїх робочих місцях – демонтували експозиції та готувалися до евакуації; громадськість щитами й мішками з піском обкладала пам'ятники. Приклади такої небайдужості можна приводити нескінченно, але врешті вони всі свідчать про те, що українське суспільство свідоме поваги до минулого й розуміння майбутнього.

Культурно-мистецька спадщина Одеси – це шедеври архітектури, літературна спадщина, музичні традиції та унікальний характер міста, що робить його одним з центрів культурного життя України. В умовах війни, до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО потрапив й історичний центр Одеси. Подія

відбулася за прискореною процедурою і це додатково актуалізувало тему дослідження збереження культурної спадщини Одеси під час війни.

Мета дослідження – проаналізувати та охарактеризувати сучасні механізми захисту та збереження культурно-мистецької спадщини Одеси.

Відповідно до мети дослідження, передбачено вирішення наступних завдань:

- систематизувати сучасну історіографію щодо збереження культурної спадщини Одеси;
- окреслити роль і значення роботи ЮНЕСКО в Україні в мирний час та у період воєнного стану;
- проаналізувати механізми роботи українських державних інституцій у сфері культурно-мистецької спадщини Одеси;
- виявити особливості захисту та диджиталізації культурно-мистецької спадщини Одеси.

Об’єкт дослідження – культурно-мистецька спадщина Одеси.

Предмет дослідження – процеси та стратегії збереження культурно-мистецької спадщини Одеси в контексті мистецтвознавства.

Методи дослідження. Принцип об’єктивності допомагає забезпечити наукову обґрунтованість в праві та мистецтвознавстві й таким чином можна мінімізувати рівень впровадження суб’єктивності та викривлень у дослідженні.

Дослідження ґрунтується на принципі об’єктивізму. Для вирішення поставлених завдань дослідження використано загальнонаукові (аналітичний, системний та ін.) та спеціальні методи дослідження (зокрема, історичний, мистецтвознавчий та ін.)

Теоретична основа дослідження. Ґрунтується на працях таких науковців, як П. Герчанівська, Г. Денисенко, О. Денисенко, Ж. Денисюк, В. Карпов, В. Кирилюк, В. Литовченко, Т. Мазур, К. Мелекесцев, С. Панова, С. Шман та інші.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* досліджено теоретичні та практичні засади захисту та відновлення культурної

спадщини в період дії воєнного стану. *Набуло подальшого розвитку* дослідження трансформаційних процесів щодо підходів та методів збереження культурної спадщини.

Практична цінність отриманих результатів: матеріали кваліфікаційної роботи можуть бути включені до лекційних курсів з мистецтвознавства та культурології.

Апробація результатів та публікації відбулася на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Новітні дослідження культури і мистецтва: пошуки, проблеми, перспективи» (Київ, 18 травня 2023 р., НАКККиМ) доповідь: «Трансформаційні процеси у сфері культурної спадщини України в умовах збройної агресії російської федерації».

Структура кваліфікаційної роботи визначена таким чином, що складається з анотації (українською й англійською мовами), вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Список використаних джерел налічує 73 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

1.1. Історіографія та джерельна база дослідження культурної спадщини

Збереження та розуміння культурних артефактів, мистецтва та історії є важливою складовою для розвитку суспільства, збереження його ідентичності. Одеса, як культурний центр, має багатий та різноманітний спектр культурних значень, які вплинули на формування не лише місцевої спільноти, а й мали вагомий внесок у загальну культурну спадщину України та світу. Дослідження культурних цінностей міста може сприяти кращому розумінню та оцінці культурних та історичних процесів, що відбуваються в регіоні, а також використовувати ці знання для підтримки та розвитку культурної спадщини.

В цьому контексті заслуговує на увагу дисертаційна робота Н. Щербини в якій вона аналізує зміст постанов, розпоряджень, наказів, протоколів засідань колегіальних органів, планів роботи та звітів про виконання, актів, довідок, відомостей, інструктивного та впорядкованого листування щодо культурної спадщини Одещини (1944–1991), що дає змогу відтворити загальну картину діяльності органів виконавчої влади та державних установ у галузі історичного краєзнавства. Зокрема Н. Щербина дослідила документи, які зберігаються у складі фондів Державного архіву Одеської області, Одеського державного історико-краєзнавчого музею, Одеського державного музею «Оборона Одеси», Одеського обласного краєзнавчого музею, Державного архіву Одеської області, Одеської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури та Одеського обласного статистичного управління культури, населення і охорони здоров'я [73, с.22].

Серед теоретико-методологічних досліджень українських науковців увагу привертають праці присвячені термінології. Зокрема, іноді суперечливим є

розгляд базових понять таких як «культурні надбання», «культурна спадщина», «культурні цінності», «пам'ятки культури», культурне «повернення».

З 2014 року в наукових колах значно збільшилося праць присвячених питанню реституції та поверненню культурних цінностей. Зокрема питання міжнародної співпраці щодо збереження культурної спадщини, повернення та реституції культурних цінностей завжди є в порядку денному науковців. Першою ґрунтовною працею доби Незалежності можна вважати дисертаційну роботу В. Литовченко «Роль ЮНЕСКО в охороні та збереженні культурної спадщини в Україні (1954–2010 рр.)». У висновках зазначено, що діяльність України зі збереження культурної спадщини на рівні міжнародної співпраці містить два основні аспекти:

- по-перше, процесуальний аспект, суть якого полягає у регламентації цілей, процедур, засобів, методів, стадій діяльності щодо загального збереження і захисту культурної спадщини;

- по-друге, інституціонально-організаційний, який передбачає створення відповідних міжнародних органів та інститутів, які покликані самотійно або в процесі взаємодії з різноманітними міжнародними установами та національними урядами вирішувати завдання щодо збереження культурної спадщини, створення умов для її ефективного використання і підтримання у належному стані тих об'єктів культурної спадщини, які становлять світову культурну та національну цінність для окремих народів, держав або світу в цілому.

На думку вченої особливість діяльності ЮНЕСКО полягає у тому, що «через залучення досвіду, інститутів та інструментів міжнародної співпраці, на національному рівні створюється необхідна організаційна, нормативна, інституціональна, матеріальна, інформаційна база для охорони та збереження культурної спадщини у всіх її проявах і формах. У цьому сенсі, наголошуючи на ролі активізації співпраці України та ЮНЕСКО, як на урядовому, так і на неурядовому рівнях, необхідно чітко усвідомлювати, що цей процес має на меті не лише поліпшення міжнародного іміджу України та консолідацію її зусиль з

іншими державами світу, що дбають про збереження всесвітньої культурної спадщини, а насамперед розв'язання тих нагальних внутрішніх проблем управління у сфері культури, що є основою соціокультурного і гуманітарного розвитку України, які можуть бути вирішені тільки за умови поглиблення, інтенсифікації й наповнення реальним змістом процесу співпраці з ЮНЕСКО та іншими міжнародними організаціями» [39, с. 178].

В мистецтвознавчих та культурологічних дослідженнях акцент переважно на значенні культурних цінностей та історико-культурної спадщини як духовної складової української ідентичності. Зокрема П. Герчанівська зазначає, що «важливим ресурсом для формування нової ідентичності нації є матеріальна та нематеріальна культурна спадщина народу, а головним механізмом суспільного розвитку спадкоємність культури. Базовими напрямками формування державної культурної політики повинно стати: збереження та захист національної культурної спадщини. Пріоритетним напрямком відновлення українського суспільства є збереження та ретрансляція матеріальної та нематеріальної культурної спадщини народу як живильного середовища для духовного розвитку нації. На доленосних історичних зламах, як зараз, культурна спадщина стає тією основою, на якій формується нова ідентичність нації, а спадкоємність культури головним механізмом для її розвитку. Ключову роль у збереженні та трансляції культурної спадщини відіграє музейна практика. З метою забезпечення наступності культурної спадщини народу необхідна чітка стратегія щодо її охорони та ретрансляції, що спрямована на забезпечення її життєздатності, у тому числі: її ідентифікації, документування, дослідження, збереження, захисту, популяризацію, підвищення її ролі та передачу, зокрема шляхом формальної та неформальної освіти. Для підвищення ефективності державної політики щодо збереження культурної спадщини потрібне посилення інвестиційної діяльності у сфері культури. Слід надавати моральну та економічну підтримку окремим особам і установам, які вивчають, пропагують, культивують знання про культурну самобутність народу, а також заохочувати наукові дослідження, які стосуються забезпечення збереження нематеріальної спадщини» [8, с. 3].

Науково-практичне значення для розуміння методології і принципів експертизи культурних цінностей є праця В. Карпова та Ж. Денисюк. У навчальному посібнику автори вказують на «експертні дослідження пам'яток культури, що надає Україні нові можливості для розвитку нових перспектив у науковій царині» [20].

Українська дослідниця С. Шман конкретизує «процес формування інституту експертизи культурних цінностей, що безпосередньо пов'язаний з Державною службою контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України, з розробкою національного законодавства у сфері переміщення культурних цінностей, що було спрямовано на виконання норм і принципів, передбачених Конвенцією про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14.11.1970, ратифікованої із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР від 10.02.1988 № 5396-XI. та надання рекомендацій щодо оформлення результатів державної експертизи культурних цінностей». Авторка у статті «Значення державної експертизи у збереженні культурних цінностей України» доводить думку щодо того, що державна експертиза передбачає одну відповідь «віднесення предмета до культурних цінностей» або «не віднесення до культурних цінностей» [71, с. 36].

Проблему адміністрування управління культурною спадщиною досліджено Г. Денисенко та О. Денисенко. У статті «Культурна спадщина України у формуванні історичної пам'яті народу» вони доводять, що: «важливо не створювати нові лінії конфронтації, не увічнювати у топоніміці й меморіалах постаті, що дістають у суспільстві неоднозначну реакцію. Потрібно за прикладом посткомуністичних європейських країн створити окремі місця зберігання пам'ятників тоталітарної доби». Авторки пропонують заснувати: «Єдиний центральний орган (спеціальний підрозділ Міністерства культури, Українського інституту національної пам'яті або іншого відомства) з правом видачі дозволу на спорудження, переміщення або демонтаж пам'ятників» [12, с. 165].

Водночас В. Кирилюк та К. Мелекесцев досліджуючи культурну спадщину України у формуванні історичної пам'яті народу, пропонують звернути увагу суспільства на те, що «держава повинна мати збалансовану політику національної пам'яті, яка не просто пристосована до «пам'ятних дат і днів», а має довгострокову перспективу і належне фінансове забезпечення. Варто створити окремі приміщення для зберігання пам'яток тоталітарних періодів, Української революції, інших пам'яток України» [24].

В. Шостак у монографії «Культурна політика і культурна спадщина: досвід соціокультурного проєктування в Україні та країнах Європи» аналізує особливості культурної політики України в умовах Євроінтеграції, досліджує культурні видозміни, що є окреслені в законі України «Про культуру», виокремлює концепти культурної політики в рамках роботи Європейського Союзу.

Оцифрування культурної спадщини у контексті формування нового цифрового культурного простору у час російсько-української війни досліджує О. Менська. Дослідниця стверджує, що оцифрування стане «інструментом для формування новітнього цифрового культурного простору Незалежної України», а також у статті досліджено «діалог культури та інформаційно-цифрових технологій», які поєднують у собі мету – це насамперед збереження матеріального культурної спадщини [46, с. 59–60].

Дослідниця Т. Дорошенко у своїй науковій роботі досліджує культурну спадщину з точки зору культурних практик та вказує на те, що «Децентралізація у сфері культури залишається одним із ключових проблематичних питань, яке не було остаточно вирішено з 2014 р. Нерівномірним є як забезпечення ресурсами, так і обсяг споживання культурного продукту. Радянська спадщина у вигляді будинків культури, клубів та бібліотек на місцях не здатна виконувати це завдання через застарілість механізмів та завдань цієї інфраструктури. Позитивним фактором у цьому питанні стали результати загальної реформи децентралізації (створення об'єднаних територіальних громад): зокрема, низка

громад продуктивно реформували свої культурні активи, перетворивши застарілі клуби на сучасні поліфункціональні культурні хаби» [14, с. 23].

Міжнародний досвід другої половини XX – початку XXI ст. щодо ролі культурної спадщини у воєнних конфліктах дослідив О. Рішняк. Зокрема він вказує на те, що «захист об'єктів культурної спадщини як матеріальних виявів багатовікової історії нашого народу став одним зі стратегічних напрямів у протистоянні ворожій експансії. Тактика ведення бойових дій з урахуванням цінності об'єктів культурної спадщини й отримання базових знань з охорони пам'яток військовослужбовцями армій НАТО заслуговує особливої уваги в контексті наступальних операцій Збройних сил України» [65, с. 1].

Дослідниця Л. Саракун у монографії «Культурна політика сучасної України» у 2016 р. доводить те, що під час реформ в Україні почали застосовуватися нові методологічні принципи, що стали основою для розробки регіональних планів культурного розвитку. Метою програм було відродження культури та пошук нових форм стимулювання. Творча діяльність, нетрадиційні форми охорони культурної спадщини ділові методи. Авторка вказує на те, що саме «держава повинна розробити систему заходів щодо підтримки національної культури та охорони культурної спадщини, яка має бути засвоєною громадянами країни. Тому є підстави необхідності створення нових моделей культурної політики» [66, с. 81].

С. Павлюк робить висновок про те, що різноманітні програми по типу – «Загальна сільськогосподарська політика», «Цифрова Європа», «Erasmus+» та «Горизонт 2020» для нашої держави метою яких є забезпечення інклюзивності й інноваційності, зміцнення глобального партнерства у сфері підтримки культурної нематеріальної спадщини.

В Аналітичній доповіді від Національного інституту стратегічних досліджень, щодо теми «Культурна спадщина та національна безпека» досліджено політику ООН, ЄС та Ради Європи щодо культурної спадщини, Політика НАТО щодо захисту культурної спадщини в умовах збройних конфліктів, Міжнародний досвід імплементації Гаазької конвенції про захист

культурних цінностей у разі збройного конфлікту. Дослідники посилаються на важливе поняття – «Знищення культурної спадщини терористами, який Генеральна директорка Організації ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) Ірина Бокова кваліфікує як «культурна чистка», є воєнним злочином. Поняття «культурна чистка» не набуло в міжнародних документах юридичного статусу, натомість ЮНЕСКО використовує його для характеристики взаємозв'язку матеріальної та нематеріальної КС». Також автори зазначають: «Маніпулювання культурною спадщиною, за оцінкою НАТО, є частиною російської стратегії встановлення історичної, культурної та релігійної гегемонії над українським народом – це лежить в основі цілей російської зовнішньої політики та свідомо розігрується разом з іншими звичайними та нетрадиційними засобами примусу, домінування й дестабілізації» [35, с. 11].

Т. Курило у монографії «Правова охорона культурної спадщини України» доводить, що норми міжнародного права можна поділити на:

- ті, які спрямовані на запобігання руйнування і пошкодження культурних цінностей: в мирний час; у воєнний час.
- скеровані на запобігання втрат національного культурного надбання та забезпечення повернення народам належних їм цінностей у випадку їх втрати;
- ту, що сприяють поверненню культурних цінностей законним власникам, яких вони позбулись внаслідок воєнних дій [33 с. 135].

Дослідниця Т. Мазур в межах історико- й теоретико-правових дослідженнях наголошує на важливості імплементації в законодавство України щодо охорони культурної спадщини міжнародно-правових норм ООН та ЮНЕСКО і окремо акцентує на важливості таких дій у випадку збройних конфліктів. Дослідниця пропонує власну класифікацію писемних джерел щодо правового аналізу питання охорони культурної спадщини: національні нормативно-правові акти; міжнародно-правові акти; довідкова література, зокрема енциклопедії та словники, путівники та довідники, каталоги та бібліографічні покажчики тощо; аналітичні записки тощо [42, с. 63]. Крім того,

Т. Мазур пропонує базувати наукові дослідження з питань культурної спадщини за наступними критеріями:

- міжнародно-правове нормативне регулювання та внутрішньодержавні правові засоби захисту рухомих об'єктів культурної спадщини від незаконного обігу;

- міжнародно-правове нормативне регулювання та національні системи захисту об'єктів культурної спадщини під час збройного конфлікту, аналіз та розвиток відповідних положень міжнародного гуманітарного права на основі вивчення подій у зоні військового протистояння, пов'язаних із викраденням, знищенням або розграбуванням, незаконною торгівлею об'єктами культурної спадщини;

- міжнародно-правове нормативне регулювання охорони об'єктів підводної культурної спадщини, співвідношення правового режиму захисту з випадками нерегульованих високотехнологічних досліджень морського дна, що знаходиться за межами юрисдикції держав, претензіями держав на володіння відповідними об'єктами тощо;

- міжнародно-правові аспекти охорони Всесвітньої культурної спадщини;

- міжнародно-правові засади та особливості національного законодавства у сфері захисту об'єктів нематеріальної культурної спадщини;

- позитивні та негативні наслідки співвідношення правових систем захисту прав людини та охорони культурної спадщини;

- правові засади охорони культурної спадщини регіонів, права національних меншин та корінних народів у складній системі захисту культурно-історичних об'єктів як чинників їх ідентичності;

- правове регулювання децентралізації, розширення повноважень місцевих інституцій в управлінні охороною культурної спадщини в інших країнах;

- регламентація спеціального порядку реставрації, консервації, відновлення пам'яток тощо;
- правове забезпечення державної політики щодо створення сприятливих умов для бізнесу у питаннях збереження культурної спадщини, набуття економічної вигоди та соціальних дивідендів, розвитку туризму, організації програм заробітку коштів на самоутримання відповідних об'єктів;
- запровадження цифрових технологій у сфері охорони культурної спадщини» [45, с. 26].

Таким чином, вітчизняні науковці досліджують тему культурної спадщини доволі різнобічно, починаючи від захисту її та закінчуючи темою культурної політики на державному рівні. Аналіз публікаційної активності вітчизняних науковців доводить, що думку про те, що культурна спадщина в Україні має бути більш досліджена та популяризована через різні інструменти та методи.

1.2. Дефініція культурної спадщини

Поняття культурна спадщина формується внаслідок історичного розвитку, коли мистецтво, артефакти, пам'ятки та споруди набули важливого значення. Виникнення цього поняття пов'язане з необхідністю збереження та охорони цих цінностей. З XIX ст. поняття культурної спадщини стало ключовим фактором у створенні національних музеїв і організацій для збереження та охорони пам'яток культури. У другій половині XX ст. виникли організації та політичні групи, як от міжнародний орган ЮНЕСКО, які швидко інтегрувалися у світовий культурний простір та надають необхідну підтримку для збереження як європейської, так і всесвітньої культурної спадщини. В документах ЮНЕСКО виокремлено поняття «Всесвітня пам'ять» і «Всесвітня спадщина», для досягнення усіх цілей організації.

Культурна пам'ять виникає з великої кількості аспектів, одним із важливих ланок є культурна традиція. Традиційні культурні складові мають вагомий вплив на формування культурної спадщини України. Вони виникали та розвивалися

упродовж століть, передавали міжпоколінний досвід національних цінностей та культурних змістів.

Нині, виділяються ключові аспекти для ціннісного традиційного показника української етнічної ідентифікації, які допомагають виявити культурні цінності, а саме:

- традиційні елементи, які служать відображенням внутрішніх цінностей народу – етики, моралі та історії у фольклорі;
- візуальна та звукова ідентичність – мова та національний одяг, які впливають на почуття приналежності до окремого народу;
- мистецтво – має прояв у живописі, скульптурі, літературі та музиці, де використовується традиційний образ, сюжет, обрядовість, релігійні свята тощо. Мистецтво дозволяє зберігати у культурній пам'яті та відтворювати традиційні свята, релігію та побут окремої етнічної групи;
- взаємодія в інших культурах. Синтез культур, особливо у регіонах, які межують з іншими країнами дуже сильний, тому традиції цих регіонів можуть відрізнятися, але являються дуже важливою частиною української традиції.

Завдяки розумінню важливості традиційних компонентів етнічної складової народу, Міністерство культури та інформаційної політики оновили та доповнили список нематеріальної культурної спадщини України, включивши туди:

1) Козацькі звичаї, традиції, танці, трюки та навички, як уміння користуватися батогом, шаблею, списом, цибулею та стрілами та інше, є частиною нематеріальної культурної спадщини України. Наприклад, «Козацький бойовий звичай «Спас»» був включений до списку нематеріальної культурної спадщини Запорізької області у 2016 р. Цей звичай ґрунтується на козацьких традиціях і передає духовні цінності, орієнтуючись на покоління козаків. Географічні межі цієї традиції традиційно охоплюють місто Запоріжжя та острів Хортиця.

2) Важливий традиційний елемент – косівська мальована кераміка, що є традиційним ремеслом в гуцульському краї. Це мистецтво існує від XVI ст. до

наших днів. Особливість цієї техніки виявляється у гравіюванні засохлої глини на виробі, який потім знову піддається обпалюванню. Ця техніка є унікальною і не має аналогів в інших країнах. У 2019 р. Косівську мальовану кераміку було внесено до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО.

3) Кролевецьке ткацтво, яке відзначається унікальною традиційною технікою поєднання червоного та білого кольорів та вишуканою орнаментикою, яка є характерною для цього регіону. Географічні межі цієї традиції охоплюють Сумську область, зокрема місто Кролевець. У 2013 р. Кролевецьке ткацтво було внесено до переліку нематеріальної культурної спадщини України.

4) Опішнянська кераміка, яка є мистецтвом гончарства. Це один із найбільших і найдавніших центрів кераміки в Україні. Географічні межі цього мистецтва охоплюють Полтавську область, зокрема селище Опішня. У 2018 р. Опішнянську кераміку було включено до списку нематеріальної культурної спадщини.

5) Петриківський розпис – є українським видом декоративно-орнаментального живопису, заснованого у XIX ст. й імовірно розвинутого з Дніпропетровської області, в селищі Петриківка. Цей вид мистецтва є частиною традиційно-культурного спадку, але активно вдосконалюється і розвивається в сучасній українській культурі. У 2013 р. Петриківський розпис був включений до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО.

6) Писанкарство – це мистецтво розпису яєць, які використовуються як обереги або прикраси для святкування Великодня та інших свят. Зазвичай для розпису використовують віск і рослинні фарби. Стиль розпису яєць може відрізнятися в залежності від регіону, де проживає спільнота. Це мистецтво поширене по всій Україні. У 2022 р. практика писанкарства була включена до Національного списку нематеріальної культурної спадщини України.

7) Соломоплетіння – це традиційна техніка створення виробів з соломи, яка використовується як для практичних потреб, такі як зберігання предметів побуту

і виготовлення іграшок, так і для створення сакральних оберегів і символічного орнаменту, характерних для конкретного регіону. Географічний центр цієї традиції розташований у Турійській громаді Волинської області. У 2022 р. соломоплетіння було включено до Національного переліку нематеріальної культурної спадщини України. Ці приклади відображають традиції різних регіонів України, які є важливою основою для сучасної національної культури і відіграють велику роль у збереженні і передачі спадщини.

В сучасному світі збереження історичних пам'яток та культурних об'єктів визначається не лише їхньою значущістю для минулого, а й важливістю для майбутнього. Щоб забезпечити належний захист культурної спадщини від часу, військових дій та неякісного обслуговування даних об'єктів, існує велика система державних та недержавних законодавчих актів та реєстрів. Ці нормативні акти та реєстри виступають невіддільною частиною механізму забезпечення охорони та детального вивчення історично важливих об'єктів. Посилання на нормативні документи та офіційні реєстри, що регулюють питання збереження та ефективного використання культурно-історичної спадщини, визначають правовий статус об'єктів і описують механізми їхньої охорони. Ці норми сприяють створенню ефективної системи моніторингу та контролю за станом історичних пам'яток, а також встановлюють правила для проведення наукових та реставраційних робіт. У даній роботі розглядаємо ключові аспекти законодавчих актів та реєстрів, які визначають політику охорони історичних об'єктів, і поглибимо прикладами культурної спадщини України розуміння важливості для збереження спадщини минулого для наших майбутніх поколінь.

Серед важливих реєстрів української культурної спадщини також є світова організація ЮНЕСКО. На 2023 р. у списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Україні знаходиться 8 об'єктів. Увесь історичний центр Одеси був доданий до цього списку у 2023 р. і вважається об'єктом, який потребує особливої уваги через загрози, пов'язані з повномасштабним вторгненням росії в Україну. Крім того, на момент 2023 р., 16 об'єктів на території України перебувають у списку кандидатів на включення до всесвітнього спадку ЮНЕСКО. Перші

об'єкти української культурної спадщини були внесені до списку ще у 1990 р., але поповнюється досі. Список складається з двох груп. У першій групі перелічені вже внесені у список об'єкти всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, в другій — об'єкти, які уряд України пропонує як кандидатуру для включення до основного списку всесвітньої спадщини. Всі об'єкти у групах містять дані щодо географічного розташування, дати створення / рік заснування та унікальний ідентифікаційний номер. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України ведеться відповідно до статті 12 Конвенції ЮНЕСКО «Про охорону нематеріальної культурної спадщини», яку Україна прийняла у 2008 р. Документом, який визначає вимоги до оформлення облікових карток на елементи НКС України та процедуру включення елементів НКС України до Національного переліку, є Порядок ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України, затверджений наказом Міністерства культури України 11.12.2017 р. № 1319, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 09.01.2018 р. за № 20/31472.

Список внесених об'єктів всесвітньої спадщини:

1. Києво-Печерська лавра, Собор святої Софії та прилеглі чернечі будівлі. Час заснування – 1037–1051 рр., рік внесення до списку – 1990 р., місцеперебування – Київ, охоронний номер – 527;

2. Ансамбль історичного центру Львова. Час заснування – XIII–XVIII ст., рік внесення до списку – 1998 р., місцеперебування – Львів, охоронний номер – 865;

3. Пункт геодезичної дуги Струве. Часи виникнення – 1816–1855 рр., рік внесення до списку – 2005 р., місцеперебування – Хмельницька область, охоронний номер – 1187;

4. Букові праліси Карпат та інших регіонів Європи. Рік внесення до списку – 2007 р., місцеперебування – Закарпатська область, Івано-Франківська область, Львівська область, Хмельницька область, охоронний номер – 1133;

5. Резиденція митрополитів Буковини і Далмації. Час виникнення – 1864–1882 рр., рік внесення до списку – 2011 р., місцеперебування – Чернівці, охоронний номер – 1330;

6. Стародавнє місто Херсонес Таврійський та його гора. Часи виникнення – IV ст. до н. е. – XII ст. н. е., рік внесення до списку – 2013 р., місцеперебування – Севастополь, охоронний номер – 1411;

7. Дерев'яні церкви карпатського регіону. Часи виникнення – 1502–1838 рр., рік внесення до списку – 2013 р., місцеперебування – Львівська область, Івано-Франківська область, Закарпатська область, охоронний номер – 1424;

8. Історичний центр Одеси. Часи виникнення – XIX–XX століття, рік внесення до списку – 2023 р., місцеперебування – Одеса, охоронний номер – 1703.

Даний список у майбутньому буде суттєво зростати, бо на цей час існує ряд загроз для великої кількості культурної спадщини України, яка важлива для всієї європейської історії та культури.

Окрім міжнародного захисту звичайно спадщина знаходиться під охороною держави-представника. Внутрішню охороною займається верховний апарат управління та окремі інституції. Одним із центральних елементів щодо захисту культурних пам'яток України є Державний реєстр нерухомих пам'яток України.

Державний реєстр архітектурних пам'яток України є важливою частиною для збереження та захисту національної культурної спадщини. Цей реєстр є великою колекцією значних історичних та архітектурних об'єктів, які є свідками великої історії та культури України.

Даний реєстр формує перелік культурно-історичних об'єктів спадщини України, які проходять реєстрацію та після офіційно охороняються державою та набувають статусу пам'ятки. Об'єкт буде внесено до реєстру незалежно від його форми власності, враховуючи його значення у сферах культури, археології, науки або мистецтва. Це може бути обумовлено культурною, археологічною, науковою, естетичною, етнологічною, історичною чи художньою важливістю. Державний реєстр нерухомих пам'яток України створено відповідно до Закону

України «Про охорону культурної спадщини», який прийнятий 8 червня 2000 р. і чинний на зараз зі змінами. Державний реєстр підпорядковується Міністерству культури та інформаційної політики України та його актуальне керівництво здійснює «Департамент культурної спадщини та культурних цінностей Міністерства культури та інформаційної політики України» у сфері державного захисту культурної спадщини. Питання щодо ідентифікації та захисту культурних пам'яток належать до компетенції «Науково-методичної ради з охорони культурної спадщини Міністерства культури України», і відповідні рішення стосовно включення об'єктів до Державного реєстру приймаються «Експертною комісією з питань додавання культурних об'єктів до Державного реєстру нерухомих пам'яток України».

Поза Державним реєстром нерухомих пам'яток України існують інші державні організації, які активно допомагають у збереженні культурної спадщини України, а саме:

1. Державний реєстр національного культурного надбання України, що створений у 1992 р. Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання» Постанова КМУ від 12 серпня 1992 р. N 466. Наразі формування цього державного реєстру регулюється Законами України «Про культуру», «Про музейну справу», «Про бібліотеки та бібліотечну справу», «Про Національний архівний фонд та архівні установи».

2. Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання України, сформований та визначений статтею 16 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність».

У вищезгаданих реєстрах знаходиться більше тисячі історичних пам'яток України, ось деякі з них:

1. Хотинська фортеця (м. Хотин). Охоронний номер – № 803. Пам'ятка бере початок ще у XIII ст. за часів князя Данила Галицького. Відзначається, що дана фортеця була стратегічно важливим об'єктом та контролювала Карпатські шляхи, що вели до України. За часів її існування була одно з наймогутніших в

Європі. Статус пам'ятки архітектури фортеця отримала у 1960-х рр. Наразі, з 12 жовтня 2000 р. фортеця є історико-архітектурним заповідником.

2. Києво-Печерська лавра (м. Київ) Охоронний номер – № 893/76-Кв. Києво-Печерська лавра є одним із найдавніших та найстаріших монастирів на території Київської Русі та важливим православним святилищем. Дата заснування вважається 1051 р. за правління Ярослава Мудрого. У 1920 р. Лавру було закрито, але вже у 1929 р. монастир було перетворено на «Всеукраїнське музейне містечко». Внесений до переліку Світової спадщини ЮНЕСКО у 1994 р. Наразі, монастир функціонує як «Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник» та являється однією з найважливіших для українського народу історичною архітектурною пам'яткою.

3. Майдан Незалежності (м. Київ). Охоронний номер – 260015-Н. Майдан Незалежності – це головна площа Києва, яка розташована в історичній частині міста. Перші згадки про цю місцевість належать до X ст. Тогочасна назва площі була – Козяче болото. Ще під час правління Ярослава Мудрого Київ значно розширив свої межі, і в даному районі були побудовані оборонні укріплення, рови й стіни нової фортеці. Свою сучасну назву площа отримала у 1991 р. на честь проголошення Незалежності України.

4. Собор Святої Софії (м. Київ). Охоронний номер – 260072/1-Н. Собор Святої Софії був побудований в першій половині XI ст. в самому центрі Києва за легендарними подіями, які сталися в 1036 р. за часів правління Ярослава Мудрого під час перемоги в битві з печенігами. На перетині XVII–XVIII ст. собор був реконструйований у стилі українського бароко. В середині цього собору збереглося найбільше в світі скульптурних мозаїк (260 м²) та фресок (3000 м²), які були створені в першій половині XI ст., а також значні частини стінопису з XVII–XVIII ст. Зараз собор входить до переліку Світової спадщини ЮНЕСКО та є однією з найвидатніших художньо-історичних пам'яток України.

5. Кам'янець-Подільський замок (м. Кам'янець-Подільський). Охоронний номер – 730/0. Кам'янець-Подільський замок, споруджений у XIV ст. та спочатку служив резиденцією литовського намісника Коріатовича. Також замок був

важливий для оборони. За історію існування належав Польському королівству, турецько-османським загарбникам та росії. У 1920-х рр. фортецю оголосили історичною пам'яткою та провели реконструкцію після чого на території був відкритий музей-заповідник. Зараз належить до «7 чудес України» та активно реставрується.

6. Дендропарк Софіївка (м. Умань). Охоронний номер – 772. Національний дендрологічний парк «Софіївка» – це дендрарій та науково-дослідний інститут Національної академії наук України. Це один із найвидатніших парків в Україні та один з найгарніших парків Європи, розташований в місті Умань, Черкаська область. Його назва пов'язана з ім'ям господині маєтку – Софії Потоцької, яка стала власницею цього унікального комплексу у XVIII ст. Парк був заснований в 1796 р. італійським архітектором Франческо Бартоломео Растреллі за наказом графині. Парк Софіївка вважається не лише пам'яткою садово-паркового мистецтва, а й важливим об'єктом культурної спадщини України.

7. Свято-Успенська Почаївська Лавра (м. Почаїв). Охоронний номер – 672/0. Розташована у місті Почаїв, на Волині. Комплекс був заснований у XIII ст., але точної дати немає. На території монастиря можна побачити Свято-Успенський собор, який був побудований у XVIII ст., а також високу п'ятиярусну дзвіницю. Крім цього, в монастирі є Троїцький храм, який був побудований у XIX–XX ст. є найбільшою релігійною спорудою на заході України. У травні 2014 р. Лаврі повернуто статус державного заповідника і наразі комплекс є «Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник».

8. Мукачівський замок (м. Мукачево). Охоронний номер – 168. Замок Паланок, також відомий як Мукачівський замок, це фортифікаційна споруда, розташована у місті Мукачево, Закарпатська область і розташована на вулканічній горі заввишки 68 м, займає площу 13,930 м². Точна дата заснування цього замку не відома, перша згадка про нього зустрічається в документах, що датуються XI ст. Нині, у замку знаходиться історичний музей, проводяться активні реставраційні роботи. Комплекс дуже активно відвідується

туристичними групами та є важливою частиною історично-культурної спадщини України.

9. Будинок держпромисловості (ДЕРЖПРОМ) (м. Харків). Охоронний номер – 200031. Держпром – це адміністративна споруда, яка розташована в центрі Харкова і є значущою пам'яткою радянської архітектури. Будинок був споруджений у 1928 р. і слугував як резиденція уряду Української Радянської Республіки. У часи введення в експлуатацію був найвищим хмарочосом в Європі. особливість цього будинку полягає у великому обсягу скляних поверхонь, що перевищує 40.000 м² і мають 4.500 вікон. Нині, визнана пам'яткою світової спадщини.

10. Білгород-Дністровська (Аккерманська) фортеця (м. Білгород-Дністровський). Охоронний номер – 560. Розташована у місті Білгород-Дністровський, що знаходиться в Одеській області. Вона була заснована у XIII ст. й існувала аж до XV ст. Слугувала Аккерманська фортеця оборонним укріпленням, що розташоване на узбережжі Дністровського лиману, зі стінами довжиною 2,5 км. Кожні 45 м на стінах розташовані бастіони, оборонні вежі та майданчики для розміщення артилерійських гармат. Зараз фортеця є комплексом музеєм-заповідником. Активно реставрується та є великим центром туризму та культурного життя в Україні.

Таким чином, культурна спадщина в Україні є різноманітною для майбутніх досліджень у сфері мистецтвознавства. Збереження та вивчення української культурної спадщини є важливим завданням, оскільки вона відображає історію, ідентичність та цінності українського народу. Це спадщина, яка не тільки збагачує культурний ландшафт України, а й зробила внесок у світову культуру.

Висновок до розділу 1

Культурна спадщина в Україні є важливою для майбутніх досліджень у сфері мистецтвознавства, особливо під час військового конфлікту 2022–2023 рр. У першому розділі проаналізовано як вітчизняні науковці досліджують тему культурної спадщини, використовуючи у своїх роботах аналіз роботи захисту культурної спадщини та висвітлюють тему культурної політики на державному рівні. Також висвітлено технологічну сторону відновлення культурної спадщини. Проаналізувавши статті, монографії, аналітичні доповіді, бачимо як українські науковці розвивають думку про те, що культурна спадщина в Україні має бути ще більш досліджена та популяризована через різні інструменти та методи.

Охарактеризовано поняття культурної спадщини через нематеріальні пам'ятки, які є основою традиційної української культури та зроблено повний перелік культурно-мистецької спадщини України.

Вивчення культурної спадщини в Україні є важливим завданням, оскільки вона відображає історію, ідентичність та цінності українського народу. Це спадщина, яка не тільки збагачує культурний ландшафт України, а й внесок у світову культуру.

РОЗДІЛ 2. РОБОТА ІНСТИТУЦІЙ У СФЕРІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ОДЕСИ

2.1. Роль світових інституцій та окремих країн-інвесторів у захисті культурної спадщини Одеси

Культурна спадщина світу становить цінний комплекс надбань для людства, який відображає історію, традиції та ідентичність різноманітних цивілізацій. Проте в умовах більших викликів, таких як природні катастрофи, війни, антропогенний вплив та інші загрози, багато об'єктів культурної спадщини знаходяться під загрозою зникнення. У цьому контексті роль світових інституцій та підтримці країн-інвесторів у захисті культурної спадщини набуває величезного значення.

Міжнародні організації, такі як ЮНЕСКО, Міжнародна Рада зі Збереження Пам'яток (ICOMOS) та інші, здійснюють важливу роботу у збереженні, дослідженні та популяризації цінних об'єктів культурної спадщини по всьому світу. Цей розділ присвячений аналізу та оцінці діяльності світових інституцій у сфері охорони культурної спадщини, а також країн, які інвестували у реставрації та захист мистецьких пам'яток в Одесі. Шляхом ретельного розгляду стратегій, програм, фінансової підтримки та технічної експертизи, наданої цими організаціями та країнами, робиться спроба оцінити їх ефективність у забезпеченні захисту та збереження культурних цінностей.

У 2014 р. Україна розпочала процес оновлення законодавства, спрямований на посилення заходів щодо збереження та відновлення культурної спадщини. У 2023 році країна стикалася зі складними викликами через політичні та військові події. Проте, Україна доклала зусиль для збереження культурної спадщини, зокрема налагодила співпрацю з міжнародними партнерами та активізувала громадянське суспільство для участі у процесі охорони

та відновлення історико-культурних пам'яток, історичних місць, культурних цінностей.

Для розуміння впливу міжнародної співпраці на захист мистецтва в Україні, розглянемо більш детально інформацію про ці міжнародні інституції, які мають вплив і ресурси, щоб піклуватися про культурну спадщину на міжнародному рівні. Так, першою і найвідомішою міжнародною інституцією, яка займається збереження культури та мистецтва є ЮНЕСКО (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), яка спрямована на цілісну роботу держав та національностей в галузі освіти, науки та культури з метою зміцнення світового миру та безпеки.

Основні цілі організації включають дотримання світових законів та справедливості для всіх націй, забезпечення та захист прав і свобод людини, які визнані в Статуті Організації Об'єднаних Націй, для всіх народів, незалежно від раси, статі, мови або релігії. У 1945 р. після завершення Другої світової війни в Лондоні відбулася конференція Організації Об'єднаних Націй щодо створення організації, спрямованої на розвиток науки, освіти та культури. Основною метою новоствореної організації було захищати культурну спадщину світу і перешкоджати виникненню нових війн.

Генеральна конференція ЮНЕСКО збирається раз у два роки та включає всіх членів організації. Вона затверджує стратегію та бюджет, призначає генерального директора та обирає членів Виконавчої ради. Виконавча Рада, яка обирається на чотири роки, координує діяльність ЮНЕСКО між сесіями Генеральної конференції, проводячи засідання двічі на рік. Секретаріат ЮНЕСКО, під керівництвом генерального директора, функціонує постійно і включає понад 2000 фахівців зі 130 країн. Він поділяється на різні сектори залежно від основних напрямків діяльності ЮНЕСКО.

Перший – найголовніший нормативний документ, що регулює роботу цієї організації – Конвенція 1972 р. «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» містить лише одну норму, яка стосується умов війни. Згідно з цією нормою, Комітет всесвітньої спадщини публікує та оновлює список об'єктів

культурної спадщини, які перебувають під загрозою та вимагають значних робіт для їх рятунку, за умови, що держава-учасниця конвенції подала прохання про допомогу («Список всесвітньої спадщини, що перебуває під загрозою»).

У цьому списку також вказується приблизна вартість рятувальних робіт. Комітет може додавати нові об'єкти до Списку всесвітньої спадщини у будь-який момент, якщо існує серйозна і конкретна загроза. Серед таких загроз передбачено збройні конфлікти, природні катаклізми тощо. Однак, для захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів існують спеціальні норми та механізми, які базуються на міжнародному гуманітарному праві. Такий спеціальний захист визначений в Гаазькій конвенції 1907 р. Про закони та звичаї війни на суходолі, а також в Першому Додатковому протоколі 1977 р. до Женевських конвенцій про захист жертв війни.

Діяльність ЮНЕСКО юридично регулюється «Конвенцією про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини». Цей документ визначає права та обов'язки організації, регулює її функції та визначає зобов'язання, які ЮНЕСКО повинна виконувати у сфері охорони всесвітньої культурної та природної спадщини, а саме: «Генеральна конференція Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, що зібралася в Парижі з 17 жовтня по 21 листопада 1972 р. на свою сімнадцяту сесію, констатує, що культурній і природній спадщині дедалі більше загрожує руйнування, що викликається не лише традиційними причинами пошкодження, а й еволюцією соціального й економічного життя, яка погіршує їх ще більш небезпечними шкідливими й руйнівними явищами. З огляду на те, що охорона цієї спадщини на національному рівні часто буває недостатньою у зв'язку з обсягом засобів, яких вона вимагає, і недостатністю економічних, наукових та технічних ресурсів країни, на території якої перебуває цінність, що підлягає захисту нагадуючи, що в Статуті Організації передбачено, що вона допомагає збереженню прогресу і поширенню знань, виявляючи турботу про збереження й охорону загальної спадщини людства та рекомендує зацікавленим народам укладення відповідних міжнародних конвенцій, вважаючи, що чинні міжнародні конвенції,

рекомендації та резолюції щодо культурних і природних цінностей свідчать про важливість, якою є для всіх народів світу збереження унікальних і не замінних цінностей, незалежно від того, якому народу вони належать беручи до уваги, що у зв'язку з масштабами й серйозністю нових небезпек, які їм загрожують, вся міжнародна спільнота має брати участь в охороні природної і культурної спадщини, надаючи колективного сприяння, яке, не замінюючи діяльності заінтересованої держави, на території якої перебуває цінність, ефективно доповнити її» [27].

З тексту Конвенції можна визначити основну місію ЮНЕСКО, яка полягає в бажанні організації досягнення світового миру через сприяння міжнародному співробітництву в галузі науки, культури та освіти. Ця організація вважає, що об'єднання держав на основі діалогу між різними культурами є важливим для досягнення політичних і економічних угод. Програми, запроваджені ЮНЕСКО, сприяють досягненню цілей розвитку на майбутнє.

На території Одещини та України в цілому ЮНЕСКО запровадило декілька програм, які відіграють важливу роль у будівництві міцної стратегії, щодо розвитку країни в європейському напрямку. Розглянемо декілька програм:

1. «Людина і біосфера» – це міжнародна програма, метою якої є поліпшення роботи в екологічній та соціальних сферах, спрямувати суспільство до раціонального використання та збереження ресурсів, пов'язаних з біосферою. Проект працює на території України з 1985 р. та координатором виступає Національна академія наук України.

За підтримки ЮНЕСКО було встановлено 727 біосферних резерватів, що виконують функцію захисту та збереження екосистем та ландшафту. Одеський регіон не виключення – на околиці м. Вилкове знаходиться Дунайський біосферний заповідник, що отримав статус біосферного резервату ЮНЕСКО «Дельта Дунаю» у 1999 р.

2. «Літературне місто – Одеса». 31 жовтня 2019 р. ЮНЕСКО включила Одесу до літературних міст світу. Це було пов'язано з мультикультурною історією літераторів міста. Такий статус дозволяє отримувати підтримку

міжнародної інституції у фінансуванні проєктів, пов'язаних з сектором літератури та популяризації міста на міжнародній арені.

Один із прикладів співпраці з ЮНЕСКО у секторі літератури був книжковий фестиваль «Зелена хвиля» у 2020 р.

3. «Одеса – творче місто ЮНЕСКО». Також, наданий статус у 2019 р. У співпраці Одеського департаменту культури та міжнародного співробітництва і ЮНЕСКО було відкрито Офіс проєкту та сайт. Проєкт займається підтримкою мистецького сектору міста.

У 2023 році у співпраці з ЮНЕСКО було внесено Історичний центр Одеси у перелік Всесвітньої спадщини. Це було необхідним кроком, який має на меті збереження важливих об'єктів культурної спадщини України, у часи, коли є пряма загроза руйнації.

«Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» підпорядковано роботу ще однією важливої інституції на міжнародній арені – Асоціація національних комітетів Блакитного Щита (ANCBS). Її засновано з метою посилення захисту культурно-мистецької спадщини на міжнародній арені у 2008 р.

Місією Блакитного Щита є праця, спрямована на захист світової культурної спадщини, яка потрапила під загрозу через збройний конфлікт, природні або техногенні катастрофи. З цією метою вони відкривають доступ до свого експертного досвіду та мережі своїх організацій для колег, які працюють в Україні, щоб підтримати їхню роботу щодо захисту культурної спадщини країни. У разі потреби вони також допомагають в оцінці завданих збитків та в подальших заходах щодо відновлення, реставрації та ремонту.

Заява щодо ситуації в Україні від Блакитного Щита, оприлюднена 27 лютого 2014 р., виражає серйозну стурбованість стосовно питань збереження та захисту надзвичайно важливої культурної та історичної спадщини України. Також організація висловлює занепокоєння щодо безпеки установ, де ця спадщина зберігається, та осіб, які її доглядають. Українські музеї, бібліотеки та архіви, пам'ятники, церкви та монастирі були під загрозою пограбування

та руйнування. Міжнародна спільнота охорони пам'яток вважала за потрібне висловити попередження щодо потенційного пошкодження культурних цінностей в Україні.

Усвідомлюючи важливість збереження історичної, художньої та наукової спадщини України, Блакитний Щит висловлює підтримку створеного у 2014 р. Національного комітету Блакитного Щита в Україні. Цей комітет активно працює над захистом усіх національних пам'яток, незалежно від їх політичного чи соціального походження.

Блакитний Щит визнає та підтримує ініціативу Українського національного комітету, спрямовану на захист різноманітної культурної спадщини країни, а також його зусилля щодо координації та збору інформації про цінні культурні об'єкти.

Україна є стороною Гаазької конвенції Про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту від 1954 р. та її першого Протоколу з моменту ратифікації 6 лютого 1957 р. Крім того, Україна є стороною Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 1972 р. з моменту ратифікації 12 жовтня 1988 р. Згідно з нормами міжнародного права можна відзначити, що всі, хто несе відповідальність за захист та збереження культурної спадщини всередині країни користуються міжнародним захистом. Одна з цих інституцій є Блакитний Щит. Таким чином, дана організація захищає не тільки цілісність об'єкта мистецтва, а й людей, які піклуються про захист цього предмету.

Ратифіковані міжнародні конвенції, спеціальне законодавство України та звичайне міжнародне право накладають обов'язок на нації захищати свою культурну спадщину в умовах збройних конфліктів. Блакитний Щит закликає всі сторони, що залучені до цього, виконати цей обов'язок, захищаючи значущі об'єкти культурної спадщини та їхні фонди, розташовані на території України. На жаль, перші емблеми захисту Блакитного Щита в Одесі з'явилися тільки у 2022 р., коли міжнародне суспільство побачило реальну небезпеку для збереження культурної спадщини.

Крім, виділених міжнародних організацій Одесі активно допомагають у відновленні архітектурних та художніх пам'яток окремі країни-спонсори, тому, що місто міжкультурне та має історію не тільки видатних українців, але міцний зв'язок з Італією, Туреччиною, Грецією тощо.

Одна, з наймасштабніших робіт за фінансової підтримки іншої країни є Стамбульський парк (Istanbul Park), який знаходиться біля Приморського бульвару. Відновлювався за підтримкою від муніципалітету Стамбула, з метою відзначення дружніх відносин між країнами.

Парк починає свою історію з XIX ст., та довгі роки був запущеним. Важливим мистецьким об'єктом у парку є грот, який був створений ще у 1890 р. із ракушняку і має назву «Грот Діани». При реконструкції парку було важливо відновити цей грот, який має велику мистецьку цінність для міста. На повне відновлення Стамбул витратив 1,5 мільйона доларів. Відкриття відновленого парку відбулось у 2017 р.

Також, Одеса має тісний зв'язок з Грецією. Історія співпраці та партнерства з цією країною є достатньо довгою та неперервною багато років. Греція частково фінансувала розкопки у 2008 р. на Приморському бульварі, де знайшли рештки грецького посуду та предметів побуту. Ще один із відомих проєктів, що фінансується за підтримки Греції – Грецький фонд культури в Одесі, відкритий ще у 1994 р.

Фонд фінансує музей «Філікі Етерія», має бібліотеку, де зберігаються видання грецьких письменників, що проживали в Одесі та організовує виставки, форуми, театральні постановки, пов'язані зі збереженням грецької культури в Одесі.

Одеса, з її унікальною архітектурою, історією та культурою, потребує захисту від різноманітних загроз, таких як війни, природні лиха, антропогенні впливи та інші чинники, що можуть загрожувати цінностям міста. Культурні об'єкти Одеси, такі як її архітектурні пам'ятки, історичні вулиці та площі, можуть потрапити під захист ЮНЕСКО як частини світової спадщини. Це може включати такі унікальні об'єкти, як Одеський оперний театр, Ланжеронівська

аркада, історичні пам'ятники та інші архітектурні скарби міста. Окрім ЮНЕСКО, різні міжнародні фонди та організації активно сприяють збереженню та розвитку культурної спадщини Одеси.

Ці організації надають фінансову підтримку, експертні знання, технічну допомогу та інші ресурси для здійснення реставраційних та консерваційних робіт, вивчення історії об'єктів та розробки планів збереження. Важливою складовою захисту культурної спадщини Одеси є співпраця між місцевими владами, міжнародними організаціями та громадськістю. Лише спільними зусиллями можна забезпечити збереження унікальності та цінності культурних пам'яток міста.

Таким чином, роль світових інституцій та підтримка інших країн у захисті культурної спадщини Одеси стає очевидною. ЮНЕСКО, Блакитний Щит, Греція, Туреччина та інші встановлюють стандарти, розробляють стратегії та програми, надають фінансову підтримку та технічну експертизу для збереження об'єктів культурної спадщини. Їхні зусилля спрямовані на підтримку країни у збереженні цінних артефактів минулого, що є не лише символом історії та культурної спадщини Одеси, але й ключовою складовою глобальної спадщини України, що активно співпрацює з міжнародними організаціями для збереження свого культурного надбання, враховуючи наявні виклики та потреби.

Разом зі світовими інституціями, країнами-спонсорами, українські урядові та недержавні організації працюють над розвитком стратегій збереження, реставрації та популяризації культурних пам'яток. Захист культурної спадщини України стає особливо актуальним і потребує посиленої уваги та заходів збереження.

2.2. Роль держави та незалежних організацій у захисті культурної спадщини Одеси

Культурна спадщина відповідно до статті 54 Конституції України охороняється законом і тільки, а саме – держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність.

Серед законодавчих актів, ухвалених Верховною Радою у сфері культури після 1991 р. – «Закон про бібліотеку» та «Закон про музейне господарство», Указ Президента України «Про Всеукраїнський день працівників культури та аматорів народного мистецтва», «Про державну підтримку для клубних закладів», що був оприлюднений у 2000 р. Станом на 2010 р. у підпорядкуванні Міністерства культури і мистецтв перебувало 15 національних закладів культури, Український культурологічний центр, Інститут охорони пам'яток та Національний науково-реставраційний центр мають по 3 філії в кожній області, а також кілька природних заповідників. загальнодержавного значення встановлено.

У роки Незалежності України розпочалася нова ера українського відродження культури. І для цього потрібно було створити інститути як для розвитку, так і для захисту творчої та культурної спадщини, аби хоча б трішки передувати загрозам іззовні. Держава відіграє ключову роль у захисті, збереженні та просуванні культурної спадщини в Україні. Культурна спадщина охоплює архітектурні пам'ятки, історичні об'єкти, традиції, мови, рукоділля, літературні шедеври, мистецтво та багато іншого, що є важливою частиною національної ідентичності та культурного доробку країни. Держава зобов'язана розробляти та впроваджувати законодавство, спрямоване на захист та збереження культурної спадщини. Це включає створення механізмів для збереження пам'яток культури, фінансування реставраційних робіт, розробку програм та стратегій збереження культурних цінностей.

Роль держави в охороні культурної спадщини в Україні є надзвичайно важливою для збереження та популяризації багатої історії, традицій і цінностей

нації. Український уряд та різні державні установи активно сприяють збереженню спадщини через різноманітні програми, проекти та законодавчі акти. Наприклад, однією з ключових установ, що займається охороною культурної спадщини в Україні, є Міністерство культури та інформаційної політики України. Ця організація розробляє стратегії, програми та політику щодо збереження та захисту культурної спадщини. Вони підтримують фінансування та ініціативи з відновлення пам'яток архітектури, культурні заходи та фестивалі, спрямовані на популяризацію спадщини.

Державна служба України з питань охорони культурної спадщини відіграє важливу роль у виявленні об'єктів культурної спадщини, реєстрації пам'яток, нагляді за їх станом з метою запобігання пошкодженню чи руйнуванню.

Показовим проектом в Україні є програма ЮНЕСКО «Спадщина України». Ця ініціатива спрямована на виявлення, збереження та популяризацію об'єктів Всесвітньої спадщини в Україні. Яскравими прикладами є історичний центр Львова, Національний заповідник «Софія Київська» та Херсонес Таврійський. Завдяки спільним зусиллям української держави та міжнародних організацій ці об'єкти внесено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Крім того, держава підтримує регіональні ініціативи та проекти місцевої влади, спрямовані на збереження та реставрацію історичних пам'яток. Крім того, зусилля з розвитку культурного туризму сприяють популяризації культурної спадщини України в ширшому масштабі. Державні програми та установи співпрацюють з місцевими громадами, неурядовими організаціями та міжнародними партнерами, щоб забезпечити збереження та стале управління культурною спадщиною по всій країні. Держава також має важливу роль у популяризації та підтримці доступу до культурної спадщини для громадськості – цю роль займає – Міністерство культури України. Це може включати організацію екскурсій, проведення освітніх заходів, фестивалів, конференцій та інших заходів, що сприяють вивченню, розумінню та цінуванню культурної спадщини. Крім того, урядові установи співпрацюють з міжнародними організаціями та партнерами для забезпечення міжнародного захисту

й просування української культурної спадщини на світовій арені. Роль держави у захисті культурної спадщини доволі успішна (однак зрозуміло, що українці бажають кращого), оскільки вона забезпечує збереження цінних елементів культури для майбутніх поколінь та сприяє розвитку національного самовизначення та культурного розвитку країни.

Дослідниця Т. Дорошенко, досліджуючи тему культурних практик в Україні, у своїй магістерській роботі вказує на наступне: «Говорячи про важливі зсуви з 2014 р. до початку повномасштабної військової агресії 2022 р. важливо виокремити процеси, що синергетично пов'язані з ініціативами креативного класу, які створили умови для культурного простору. Саме підйом громадянської ідентичності та колективна переоцінка цінностей на користь демократії та незалежності дозволили протистояти російським впливам у гуманітарній сфері, припинити масштабного інтегрування російського продукту на теренах України та визначити фундамент для оновленої національної ідеї. Така нова і стійка ціннісна ідентичність остаточно позбавила життєздатності ідеї про «роздвоєність України» та «східнослов'янську єдність». Тому у 2014 р. почалося оновлення ціннісної матриці українського суспільства, для того аби почати вирішувати вже нові проблеми з якими почали зіштовхуватися і український народ, і держава» [14 с. 22].

Держава відіграє ключову роль у захисті культурної спадщини Одеси, забезпечуючи не лише фінансову, але й організаційну та правову підтримку для збереження цінних культурних об'єктів міста. Держава встановлює правові норми та законодавчу базу, що регулює охорону культурної спадщини. Зокрема прийняття законів, положень та нормативно-правових актів, які визначають права та обов'язки у сфері збереження архітектурних пам'яток, історичних місць та культурних об'єктів Одеси.

Державні органи відповідальні за культурну спадщину сприяють координації дій між різними відомствами та організаціями для ефективного захисту культурних цінностей Одеси. Це організація спільних проєктів, обмін даними та ресурсами, а також розробка стратегій збереження спадщини міста.

Держава підтримує розвиток фахівців у галузі збереження культурної спадщини. Це включає навчання та підвищення кваліфікації архітекторів, консерваторів, істориків та інших спеціалістів, які займаються збереженням культурних об'єктів. Державні органи активно працюють над популяризацією та освітою щодо культурної спадщини. Це включає проведення інформаційних кампаній, організацію виставок, екскурсій та освітніх заходів для підвищення свідомості громадськості про важливість та унікальність культурних об'єктів міста.

Тож Інституції та установи в Україні з 2017 р. – це Український культурний фонд, Український інститут при МЗС України, Український центр культурних досліджень, Український державний інститут культурної спадщини (УДІКС) потрібні для захисту та збереження творчої та культурної спадщини. Починаючи від фізичного захисту, і закінчуючи популяризацією та пропагандою (в хорошому сенсі) української культури.

Розпочнемо з Міністерства культури, яке у 2014 р. оновило свою роботу та почало напрям у бік розвитку національної ідентичності та захист того культурного спадку, що мають українці. 2014 р., українське Міністерство культури здійснило кілька важливих заходів для збереження та підтримки культурної спадщини. Стратегія розвитку культури – Міністерство працювало над розробкою стратегій та програм для розвитку культури та збереження культурної спадщини. Ці стратегії орієнтовані на підтримку музеїв, архітектурних пам'яток, археологічних об'єктів та інших культурних атрибутів країни. Збереження пам'яток культури під час конфліктів – У зв'язку з конфліктом на сході країни, були вжиті заходи для захисту історичних об'єктів від руйнувань та пошкоджень. Міністерство разом з різними громадськими та міжнародними організаціями спрямовувало зусилля на збереження цінної культурної спадщини на територіях, що постраждали від конфлікту. Включення об'єктів до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – Україна і донині працює над тим, щоб включили нові об'єкти культурної спадщини до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Це допомагає привернути увагу світової спільноти до унікальності та важливості культурних об'єктів України. Україна активно

співпрацює з міжнародними організаціями, включаючи ЮНЕСКО, для обміну досвідом та отримання підтримки у сфері збереження культурної спадщини. Уперше при Міністерстві культури та інформаційної політики було створено інституції для фінансової підтримки сектору культури та культурної спадщини через надання грантів, стипендій та інших форм фінансування. Тож у 2017 р. розпочав свою роботу Український культурний фонд. У 2018–2019 рр. Український культурний фонд виявив середню активність, посівши третє місце за кількістю реалізованих проєктів після аудіовізуального сектору та культурної спадщини. Тож статистика наступна: у 2018 р. підтримано 42 проєкти в цьому секторі на суму 19,43 млн грн, а у 2019 – 65,02 млн грн, що відповідно становить 14% і 15% від кількості підтриманих проєктів. Надзвичайно 5 важливих проєктів з Одеси, які були підтримані УКФ, а саме:

1. Проєкт «Спецфонд: репресоване мистецтво» – це виставка, яка складалася з 80 робіт (зібрання НХМУ), які були законсервовані наприкінці 1930-х рр. в Україні. Отримувачем гранту став «Одеський художній музей»;

2. Проєкт «Старовинна гравюра – культурна спадщина України» – оцифроване надбання в Одеській національній науковій бібліотеці, де була здійснене оцифрування понад 600 гравюр XVI–XIX ст. майстрів з Англії, Італії, Нідерландів, Німеччини, України, Франції;

3. Проєкт «Сучасне мистецтво Одеси» – це оцифровані фонди та архів Музею сучасного мистецтва Одеси, проведені дослідницькі резиденції, знайдені унікальні документи, впроваджені нові технології з систематизації інформації. Отримувач гранту ГО Одеська місцева громадська організація «ЦЕНТР РОЗВИТКУ»;

4. Проєкт «Створення музейної галереї раритетів в 3D форматі» цифровано пам'ятки музею, що були внесені до електронного інформаційного ресурсу культурної спадщини та культурних цінностей України, де можна побачити оцифровану символіку зображень на двосторонній ширмі Кроманельського лаку епохи Мін (Китай, XVII ст.). Отримувач гранту – «Одеський муніципальний музей особистих колекцій імені О.В. Блещунова»

У 2019 р. – це 4 проєкти:

1. Диджиталізація фондів Одеської національної наукової бібліотеки, яка зберігає понад 200 000 рідкісних книжкових пам'яток. В рамках проєкту відбулося оцифрування документів. Заявником в УКФ стала – Одеська національна наукова бібліотека;

2. «Скринька музейного знавця» Розробка інтерактивних настільних ігор для дітей (5+). Скринька музейного знавця наповнена іграми, які підвищують попит на відвідування музеїв. Заявником в УКФ став Благодійний Фонд «Друзі музею» в Одесі;

3. «Культурна спадщина. Збереження та популяризація в умовах об'єднаних територіальних громад» – проєкт спрямований на посилення інституційної спроможності мережі Обласних центрів народної творчості, мережі відділів культури ОТГ у сфері культурної спадщини;

4. Віртуальний музей та 3D модель пам'ятки археології національного значення городище «Антична Тіра».

Тож проєкти доволі різноманітні, які були профінансовані державним коштом від Українського культурного фонду на конкурсних засадах.

Одеса, крім підтримки великих організацій низку місцевих, які націлені на фінансування та збереження мистецтва в місці. Наприклад, проєкт «Тисячі дверей Одеси». Заснована організація у 2019 р. та фінансується державним коштом та коштом Європейського союзу. Місія проєкту реставрування та збереження старовинних дверей Одеси, які є частиною культурної спадщини. За декілька років роботи майстерня реставрувала понад 50 дверей, які мають архітектурні пам'ятки Одеси. Найцікавіші з них – двері Прибуткового флігеля Г. Фельдмана (1899 р.), двері прибуткового будинку Розенблата (1911 р.), двері прибуткового будинку Балашова (1900 р.), Двері Товариства взаємної допомоги прикажчиків євреїв (1901 р.) та багато інших. Також, організація у співпраці з «Архітектура Одеси» проводить екскурсії до культурно-мистецьких пам'яток Одеси задля популяризації їх збереження та захисту.

Ще одна, але досить важлива громадська організація «Клуб Маразлі» під патронатом Одеського художнього музею, яка за допомогою членських внесків забезпечує фінансовою підтримкою музей, допомагає в організації виставок, та турботі про дійні експонати на території музею. Організація з'явилася у 2019 р. за підтримки Олександра Ройтбурда та налічувала спочатку учасників-меценатів. На кошти організації у цьому ж році музей відкрив виставку робіт Костянтина Сомова «Без цензури». У 2023 р., фонд налічує вже 88 меценатів та направляє фінансову підтримку для консервування та догляду за наявними експонатами, бо Музей знаходиться під загрозою обстрілів.

Таким чином, роль держави важлива у захисті культурної спадщини Одеси, оскільки це забезпечує належні умови для збереження, розвитку та популяризації цінних культурних об'єктів міста Одеси. Держава та незалежні організації відіграють ключову роль у захисті культурної спадщини Одеси, забезпечуючи не лише фінансову, але й організаційну та правову підтримку для збереження цінних культурних об'єктів міста. Тому для Одеси це є пріоритетом для захисту та відновлення культурної спадщини в культурно-правовому полі.

Висновок до розділу 2

Проаналізовано роль світових інституцій та підтримку інших країн у захисті культурної спадщини Одеси. ЮНЕСКО, Блакитний Щит, Греція, Туреччина та інші упродовж останніх 10 років ведуть активну підтримку як окремих проєктів для підвищення інтересу до культури Одеси, так і допомагають при фінансуванні реставрацій, експертизи та збереження музейної спадщини. Їх робота спрямована на підтримку країни у збереженні цінних артефактів минулого, що є не лише символом історії та культурної спадщини Одеси, але й ключовою складовою глобальної спадщини України, що активно співпрацює з міжнародними організаціями для збереження свого культурного надбання, враховуючи наявні виклики та потреби. Разом зі світовими інституціями, країнами-спонсорами, українські урядові та недержавні організації працюють

над розвитком стратегій збереження, реставрації та популяризації культурних пам'яток. Також, крім міжнародних інституцій у розділі розглянуто роботу державних інституцій та незалежних українських організацій. Держава та незалежні організації відіграють ключову роль у захисті культурної спадщини Одеси, забезпечуючи не лише фінансову, але й організаційну та правову підтримку для збереження цінних культурних об'єктів міста. Тому для Одеси це є пріоритетом для захисту та відновлення культурної спадщини в культурно-правовому полі.

Висвітлено, що їхні спільні зусилля не лише забезпечують фінансову підтримку для збереження цінних культурних об'єктів, але також організаційну та правову підтримку. В результаті взаємодії держави та громадських ініціатив створюються належні умови для розвитку, популяризації та відновлення культурної спадщини Одеси. Такий підхід визначає пріоритетність заходів у культурно-правовому полі, що сприяє сталому збереженню та відтворенню цінних артефактів і традицій міста.

РОЗДІЛ 3. ЗАХИСТ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ОДЕСИ 2022–2023 рр.

3.1. Мистецтвознавчий аналіз історичного центру Одеси в контексті загроз знищення

Європейські організації такі як ЮНЕСКО та Блакитний Щит з початку повномасштабного вторгнення висловили своє занепокоєння з приводу збереження культурної спадщини України, та активно намагаються надавати допомогу країні. Важливим кроком для збереження культурної спадщини стало внесення Історичного центру Одеси до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Своєю чергою Блакитний Щит додав у список основні об'єкти даного району. У цьому підрозділі ми розглянемо які саме об'єкти було внесені та чому вони є важливими для мистецтва у сучасній Україні.

Внесення центру Одеси до Списку всесвітньої спадщини гарантує велику міжнародну увагу до його збереження та дозволить надати кращий захист світової культурної спадщини. Тому зараз на меті є приєднання до захисту українського і водночас міжнародного міста міжнародної спільноти.

Як зазначено у паспорті номінованого об'єкта, переданого на включення історичного центру Одеси на включення до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, критерії вибору території аргументується тим, що саме ця частина спланована по канонах класицизму, що характеризується невеликими за поверхом будинками та достатньо широкими вулицями, з щільним засадженням деревами. Саме ця територія відображає швидкий економічний ріст міста у XIX ст. Будинки спроектовані та побудовані переважно інженерами та архітекторами з Італії. Переважна архітектура центру Одеси це еклектика, що свідчить про різноманіття етнічних та релігійних громад міста та становить собою приклад міжкультурного обміну та розвиток мультикультурних та багатоетнічних міст Східної Європи. Наприкінці XIX ст. радикально нова для імперії (і загалом для Східної Європи)

рівність віросповідань призвела до формування Одеси як міста з безпрецедентною толерантністю до іноземців. Так, на одній з центральних вулиць були побудовані храми різних віросповідань: православна каплиця, католицька церква, синагога, Свято-Троїцький (грецький) собор, вірменська церква. Пізніше з'явилася ще одна синагога та православний двір по Катерининській вулиці. Ці різні рішення та традиції храмової архітектури призвели до багатоманітності в візуальному коді, і різні етнічні групи позичали декоративні рішення одна від одної. Різноманітний, багатонаціональний характер міського населення відображено в топонімії Одеси. Спочатку міські планувальники називали певні вулиці міста певним національностям. Наприклад, Велика і Мала Арнаутська вулиці відзначають албанське населення цього місця, є вулиці Польська, Єврейська, Грецька, Болгарська, бульвари Французький і Італійський. Ця традиція найменування вулиць за національностями триває, і є відносно нові імена: Бессарабська, Угорська, Литовська, Латвійська тощо. Основні вулиці, які потрапили під захист це припортова зона, Приморський бульвар, Дерибасівська, Грецька, Жуковського, Соборна площа та прилеглі до неї території, Преображенська, Торгова та Садова вулиці. Об'єктів, цікавих для мистецтва на даній площі дуже багато, бо область мультикультурна, і, на це вказує особливість архітектури, кольорів фасадів, наявність особливих знаків на фасаді. У Одесі різні спільноти справді вплинули на місто широко і проникли в урбаністичну структуру в цілому.

Однак залишаються архітектурні елементи, які вказують на традиції та країни походження архітекторів, які сприяли розвитку міста. Перші поселенці внесли елементи, характерні для країн їхнього походження, в основному з країн Середземномор'я, до міської архітектури. Так, портик став практично основною рисою комерційних (торговельних) будівель в Одесі. Дворові галереї стали визначальним елементом для розвитку житлового будівництва, тоді як декоративні рішення, що прийшли з Європи, разом із модою на східно-орієнтальні орнаменти, використовувалися в численних проєктах пізнього ХХ ст. Наприклад відома велика кількість італійських архітекторів в Одесі, які

використовували стилі та традиції Середземномор'я – Ф. Фраполлі, Ф. Моранді, Дж. І. Торічеллі та інші атрибутували будівлям міста особливий тип фасаду, тобто прикрашений колонами. Ф. Фраполлі розробив проєкт для Грецького ринкового майданчика, де торговельні аркади комбінував житлові та комерційні складські функції. Магазили розташовувалися за обов'язковими колонами на першому поверсі, а перший поверх використовувався для проживання. За тим же принципом був споруджений новий ринковий майданчик, пізніше реконструйований Ф. Боффо. Цікаво, що всі будівлі італійських архітекторів початку та середини ХІХ ст. мали відкриті галереї зі сторони дворів, що характерно для теплого італійського клімату. Такі будинки можна знайти на Приморському бульварі, вулиці Дерибасівській та Пушкінській. З часом практично всюди галереї склалися і слугували додатковими просторами для мешканців будинку.

У даній роботі ми розглянемо особливості деяких із них, а саме – територія Соборна площа, торговельна галерея Пасаж Менделевичів, Будинки Вчених (Палац Толстих).

Соборна площа – центральна площа міста. Перша назва була Преображенська площа (1828 р.). А вже з 1830-х рр. вона стала Соборною. Спроектував цю п'ятикутну площу архітектор Франческо Боффо. На північній частині площі, розташована бронзова статуя генерал-губернатора Михайла Воронцова, чиє ім'я пов'язане з економічним розквітом Одеси. Встановлення пам'ятника відбулося 8 листопада 1863 року. Авторами цієї статуї виступали скульптор Ф. Брюггер і архітектор Франческо Боффо.

У центральній частині площі розташований Спасо-Преображенський кафедральний собор. У серпні 1795 р. відбулося урочисте освячення міста Одеси, під час якого було закладено перший камінь для майбутнього будівництва церкви на честь Миколи Чудотворця. А вже у 1837 р. він став кафедральним собором. Хрестова-купольна будівля початку ХІХ століття кілька разів перебудовувалася. Фр. Фраполлі, Фр. Моранді, Л. Ф. Прокопович та ін. будували собор. У 1827–1837 рр. і у 1848 р. була зведена чотириповерхова дзвіниця та

трапезна. Як наслідок капітального ремонту у 1900–1903 рр. будівля отримала класичну архітектурну стилістику (А. Рис. 1). З 1999–2010 рр. храм був відновлений. Основним завданням при відтворенні собору було найближче до відновлення 1900–1903 рр. Крім того, були внесені необхідні зміни в архітектуру та оздоблення: прибудовано *паперть* при вході, підняли *портал*, який раніше був розташований поруч із тротуаром.

На порталі перший мозаїчний фасад панно «Преображення Господнє», створене у 2016 р. Храм є типом *хрестовокупольних базилік*. Поздовжнє розташування трьох *нефів* рядами колон і стовпів із золотими *коринфськими капітелями*. У білосніжному середовищі собору переважає символ світла, що виражає сакральна природа Преображення Господа на горі Фавор. Усі райдужні відтінки об'єднані білим, що має символ божественного світла. У просторі є біла обробка – підлога та іконостас, колони та стовпи виготовлені з натурального білого мармуру.

На початку ХХ ст. лише центральний купол і вітрила собору були прикрашені живописом, в той час, як в інших частинах храму, таких як вівтар, стельові склепіння, а також стіни центрального нефа та бічних поділів, розписи були відсутні. Починаючи з 2014 р., іконописці працюють над створенням стінопису в академічному стилі. Цей стиль відзначається використанням архітектурних елементів ХІХ ст. Програма розписів відповідає канонам, що поділяють молитовний простір на чоловічу та жіночу половини. У центральному нефі та південному приділі представлені хрестоматійні сюжети. З іншого боку, у лівій, «жіночій» половині, використовується цикл розписів Богородиці, зображений у *медальйонах* на стелях і стінах північного поділу. Кольори живопису центрального нефа відзначається ніжною та світлою палітрою, що гармоніює з панівним білим кольором мармурової обробки. Собор втілює елементи стилів ХІХ ст., таких як Ренесанс та Бароко, в іконописі та орнаменті. Спільно з тим, відзначається архітектурною гармонією та розташуванням ікон відповідно до канонів розподілу простору храму.

Сучасний іконостас був виготовлений під керівництвом заслуженого будівельника України О. А. Безверхого. Він гармонійно взаємодіє з *ківорієм* і високою мармуровою *солією* з *балюстрадаю*, створюючи єдиний архітектурний ансамбль. Архітектура собору визначає обриси конструкції іконостаса, який огинає східні стовпи купола, утворюючи форму, що асоціюється з крилами птаха. Вівтарна перепона вирізняється складним планом і об'ємно-пластичною конструкцією, що є характерним для архітектури Ренесансу та Бароко. Для полегшення конструкції іконостаса використано металевий каркас і мармурову плитку товщиною 3 см замість суцільних мармурових блоків. Верхні декоративні елементи виготовлені з дерева, що додає деталей в різьбленій частині. Орієнтиром для визначення масштабу іконостаса став збережений замковий камінь із зображенням голови херувиму.

Подібні рельєфи розташовані на вершинах десяти півциркульних арок вівтарної перепони, що вносять елементи декору та відзначаються високою майстерністю в розміщенні. Такий підхід до створення іконостаса відображає не лише художній, але й архітектурний рівень деталей, сплетіння різних матеріалів та елементів, щоб створити вишуканий та гармонійний храмовий елемент. Матеріал та одноярусна структура центрального іконостаса відзначаються відтінками візантійських *темплонів*. Мармурові перепони, розміщені на невеликій висоті та прикрашені рельєфами, віддзеркалюють стиль храмів Візантії VI–VII ст. У період XIII–XV ст. в давньоруських церквах, ці перепони були замінені на багатоярусні іконостаси, що закривали вівтар, аналогічно стіні. Однак у вівтарній перешкоді Преображенського собору є лише один ярус, що свідчить про вплив західнохристиянської традиції, що виявляється в прагненні до скорочення або скасування вівтарної перепони.

Мармуровий іконостас відповідає архітектурі Ренесансу та пізнього класицизму (ампіру). Поєднання *півциркульних арок* з ордерним декором нагадує тріумфальні арки Ватикану, надаючи конструкції монументальний та урочистий вигляд. Рельєфні гірлянди, рівнокінцеві Георгіївські хрести та позолочені лаврові гілки символізують перемогу життя над смертю. Розкріповка ордерних

елементів та розірвані *фронтони* підкреслюють стилістичні риси бароко, сприяючи пластичній виразності та акцентуванню на об'ємі конструкції. Центральний іконостас складається з основного іконописного ряду і восьми *медальйонів* із зображеннями апостолів і пророків зверху. Царська брама прикрашена *медальйонами* з традиційними образами Благовіщення і чотирьох євангелістів. Рельєфи в розкріповці використовують мотиви виноградної лози з гронами, листям пшениці та лавровими гілками. Над Царськими вратами витесаний великий *медальйон*, оточений золотими променями, з зображенням Таємної Вечері (А. Рис. 2).

Спасо-Преображенський кафедральний собор – знаходиться у зоні Історичного центру Одеси, що внесений до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та має статус пам'ятки архітектури місцевого значення (охоронний номер – 35-Од). Однак, ці дії не вберегли собор від пошкоджень – 23 липня 2023 р. одна з російських ракет під час обстрілу потрапила у собор, зруйнувавши вщент праву частину храму та стелю. ЮНЕСКО засудили такі дії з боку росії та наголосили на важливості дотримання Гаазької конвенції. Також, організація направила комісію для підрахунку збитків та надання допомоги на відновлення споруди (А. Рис. 3).

Торговельна галерея Пасаж Менделевичів – історична пам'ятка в центрі Одеси. Має криту торговельну галерею уздовж всієї будівлі, магазини та на верхніх поверхах квартири та готель. Згідно з одеським історичним реєстром ділянка у 1882 р. була придбана підприємцем М. Крамаревим, якій своєю чергою встиг побудувати великий будинок. Тільки у 1890-х рр. цю земельну ділянку придбав Мойсей Якович Менделевич, купець першої гільдії та глава експортної компанії, що спеціалізувалася на хлібній торгівлі. Пасаж був зведений для братів Мойсея і Юхима Менделевичів за 10 р., архітектором виступав Лев Влодек, за участю художників архітектури Товія Фішеля і Самуїла Мільмана. Пасаж Менделевичів був освячений і відкритий 23 січня (4 лютого) 1900 р. Він є визначним архітектурним об'єктом і становить характерний приклад архітектурного стилю кін. XIX – поч. XX ст., а саме модернізована еkleктика

зі змішуванням мотивів бароко та ренесансу, еkleктика, в інтер'єрі – мавританський стиль. Будівля має декоровані фасади з великою кількістю стилістичних деталей та скульптури. Зокрема стилізовані орнаменти, скульптурні елементи та різні текстурні розв'язки. Пасаж вражає багатством архітектурних деталей. Тут можна побачити велику кількість орнаментальних візерунків, розроблених у модерністському стилі, що надає будівлі унікальний вигляд (А. Рис. 4). Пасаж спроектований з урахуванням потреб того часу. Його структура включає торгові зали, офісні приміщення та житлові простори. Планування може бути складним та містити багато різноманітних елементів. Особлива увага приділяється освітленню. Великі вікна, світлові колодязі та верхні світлові елементи розташовані так, щоб найкращим чином використовувати природне світло. Скульптурні елементи, є одним із важливих елементів цієї будівлі для розгляду. На даху Пасажу розташувалися дві скульптури – Меркурій та Фортуна. Бог торгівлі Меркурій сидить на паровозику, у його руках – жезл, обмотаний двома зміями. Більшість науковців вважають, що паротяг символізує залізничні зв'язки Одеси з іншими містами, які вже існували на час будівництва цього будинку. Інші вбачають у ньому символ прогресу взагалі (А. Рис. 5). Богиня удачі Фортуна дивиться у далечінь, освітлюючи свій шлях факелом і сидить на носі корабля, який має вигляд вівці (А. Рис. 6). На фасаді Пасажу знаходиться чимало морських символів – тризуби, каріатида й атлант, що підтримують балкон та прикрашають балкони Пасажу. Особливим елементом для фасаду є меандр, який огинає споруду і виражає собою символ нескінченності. Внутрішнє оформлення будівлі також вражало різноманіттям різних скульптурних композицій, пов'язаних з міфологією – богиня плодючості Деметра, бог-покровитель торгівлі Гермес, бог-покровитель землеробства – Кронос і богиня удачі Фортуна. Морська тематика продовжується і всередині Пасажу. З однієї зі стін виступає ніс судна, прикрашений жезлом зі зміями і вінком з дубового листа. Морська тематика в мистецтві мало велику роль в Одесі через те, що місто розвивалось економічно завдяки торгівлі морем. Окремо варто відзначити морських німф Нереїд, що обрамляють внутрішні балкони (А. Рис. 7).

Крім того, в інтер'єрах Пасажу є згадка про мультикультурність Одеси – на численних маскаронах, є відмінність антропологічних рис, то вони повторюються з певною послідовністю, але можна виділити кілька, які відзначаються своїм антропологічним типом. Уся скульптура та ліпнина виконана із гіпсу (Б. Рис. 8).

Наразі, Пасаж Менделевичів має статус пам'ятки культурної спадщини (охоронний номер – 229-Од) та у 2023 році на будинок встановлено позначку «Блакитний Щит» завдяки підтримці ЮНЕСКО та внесення історичного центру Одеси у перелік Всесвітньої спадщини.

Будинок Вчених (Палац Толстих) – будинок був споруджений у 1832 р. в класичному стилі. Проєкт розробив архітектор Ф. К. Боффо для камер-юнкера Н.А. Хорвата. У 1838 р. цю будівлю викупив граф Толстой. За архівними документами Одещини граф Толстой вперше згадується як власник будинку на Сабанєєвому мосту у 1871 р. А вже у 1898 р. до графської садиби був доданий особняк у стилі пізнього бароко для картинної галереї, розроблений архітекторами Ф. Фельнер і Х. Хельмер.

Стилі, які переважають в архітектурі даної будівлі – класицизм, еkleктика, бароко, ренесанс, неокласицизм, модернізована еkleктика. В інтер'єрах – рококо, псевдомавританський. До екстер'єру входять – основна будівля з центральним входом, дохідний будинок, картинна галерея М.М. Толстого, тиловий службовий флігель, службовий флігель з лівої сторони, літній сад з фонтаном, ажурна огорожа літнього саду, підпірна стіна з боку Військового спуску. До внутрішніх приміщень входить: вестибюль, аванзал та парадна сходові клітка, гостьова кімната з обрамленими дерев'яними стелями, гостьові кімнати на першому поверсі у лівому крилі, Білий зал, шовкова, Мармурова та Турецька вітальні першого поверху, Червона, Симфонічна та Блакитна вітальні другого поверху, горище. Архітектурна майстерність садибного комплексу, вражає своєю тектонікою та композиційною складністю, що не є характерним для академічного класицизму. Головний фасад, орієнтований у бік Літнього саду, та спрямований до господарського двору. Зовнішні кути заокруглені – цей спосіб

мав на меті зняти строгість з фасаду при погляді на садибу з вулиці. Композиція лицьового фасаду спочатку була жорстко симетричною, але внаслідок будівництва картинної галереї та пов'язаної з цим реконструкції старого палацу цей ефект був втрачений. Головний фасад композиційно має яскравий вигляд. Його композиція дуже симетрична, а загальний вигляд гідно продовжує традиції російської дворянської архітектури початку XIX ст. Архітектурним акцентом тут служить велика напівколонада в центрі, прикрашена шістьма колонами *коринфського ордера* з терасою, на яку з Літнього саду з обох сторін ведуть кам'яні сходи з оповитим балконом на другому поверсі, настил якого спирається на коштовно декоровані кам'яні кронштейни. Прямокутні на першому поверсі та півкруглі на другому ротонди чергуються з однаковими на обох поверхах півкруглими нішами, що збагачують об'ємну та просторову композицію центральної частини фасаду. По обидва боки від півколонади розташовані високі кам'яні балюстради. Сама півколонада прикрашена аттиком, яка служить зовнішньою стіною розташованого в ній просторого горищного приміщення (А. Рис. 9). Принципи декорування тилового фасаду повністю аналогічні головному. До лівостороннього крайнього *ризаліту* прилягає невеликий двоповерховий господарський *флігель*, який своїм призматичним об'ємом відокремлює двір від сусідньої ділянки. Вікна другого поверху виділені лиштвом з прямокутними сандриками, які на лицьовому фасаді виконані нерозривними, композиційно об'єднуючи вікна з обох боків від *ризаліту*.

Внутрішнє оформлення палацу є еkleктичним та відображає смаки дворянства кін. XIX – поч. XX ст. Інтер'єр можна розглядати як мистецьку реліквію, тому що садиба зібрала роботи талановитих архітекторів і художників, скульпторів і декораторів, різьбярів по дереву та металістів, латинників і майстрів художнього скла. Парадний вхід зберігає оригінальні двері, в яких збереглося старовинне скло з ініціалами господині будинку Є. Толстої. Ці ініціали зустрічаються і в інших елементах інтер'єру. Важливим яскравим компонентом вестибюля є парадні сходи. Перила цих сходів унікальні, і в Україні не мають аналогів, тому що виготовлені за спеціальним замовленням у Відні, про

що свідчить клеймо «K. K. Hof Schlosser A. Milde Wien 1881.20/4». На сходовій клітці першого та другого поверху стіни оздоблені в контрастних тонах, окремим яскравим елементом є фільонки-рамки білого кольору (А. Рис. 10).

Турецька та Горіхова зали – дві яскраві кімнати першого поверху. Горіхова мала функцію зала для пишних вечорів, концертів, прийомів. Велика кількість оздоблення залу – цокольні панелі, масивні дверні портали з лучковими *сандриками*, прикрашені тонким різьбленням. Усі дерев'яні елементи кімнати зроблені з горіха, з цього і назва зали. Ще кімната має два великих автентичних дзеркала, що були збережені до сучасного часу. Стеля композиційно-оригінальна і декорована тонким орнаментальним розписом та ліпним карнизом. Навпроти вікон до вітальні примикають три кімнати, в яких збереглися чудові розписані стелі та автентичний паркет. Оздоблення середньої з них, що займає кутову частину будинку, доповнено декорованим каміном. З іншого боку з Горіхової кімнати прохід до Турецької. Турецька зала для власника слугувала бібліотекою. Свою назву отримала за переважно турецький стиль в інтер'єрі. Кімната оформлена більш стримано – стеля оздоблена потужними дерев'яними кесонами, простори між ними орнаментовані розписами в східному стилі, стіни оздоблені рельєфним *лінкрустом* (А. Рис. 11).

Другий поверх привертає увагу завдяки трьом залам – Біла зала, Мармурова зала та Шовкова зала. Оформлення залів другого поверху загалом вражає більш величний та витончений стиль. Парадні сходи ведуть на вузький, прямокутний майданчик, вистелений великими плитами з білого мармуру. У вузьких кінцях майданчика розташовані високі вирізані двері. Одне з вікон сходової клітки на другому поверсі зберегло ефектний вітраж, виготовлений з раніше розписаного скла, частина якого зараз втрачена. Оздоблення Білого залу, включаючи меблювання, збереглися до сучасності у практично ідеальному вигляді. Стіни прорізані по вертикалі лопатками, які чергуються, і фільонками-рамками, рясно декорованими пишною ліпниною у білому та золотому кольорах. Це розкішне убрання зали доповнює виразний карниз з ліпними дентикулами, широкий фриз з овальними медальйонами, велика ліпна розетка тонкої роботи на стелі,

оригінальні венеціанські дзеркала, центральне вікно напівротонди та чудовий, орнаментований паркет, який виготовили із різних деревних порід. З правого боку від вікна до Білого залу примикає Шовкова вітальня, через яку здійснюється прохід до Мармурової вітальні, яка виступала для господарів їдальнею. Має саме таку назву, тому що кімната була оброблена спеціально замовленим у Китаї шовковим полотном за зразком перев'язі з ордену, отриманого сином Толстого. Особливості в оздобленні Шовкової зали є розписна стельова ліпнина, паркет з геометричним малюнком який прекрасно зберігся до сучасності. Мармурова вітальня вражає своєю стелею в англійському стилі та стінами червоного та бежевого відтінку, обробленими штучним мармуром. Тут розташований найцінніший скарб старовинної резиденції – «золотий» рояль від фірми «K.M. Schröder», який виконаний повністю дивовижним різьбленням та декоративними вставками (А. Рис. 12).

Доступ до Червоної вітальні, який служив будуаром графині здійснюється безпосередньо з Білого залу. Оздоблення цієї зали більш стримане і найбільшу цінність це камін з інкрустацією і кесонована стеля, яка декорована ліпними орнаментами та прикрашена вензелями з ініціалами «Е.Т.» (Олена Толста). Кольори в оформленні Симфонічної вітальні, яка слугувала спальнею графині загалом повторює Червону залу. Стеля, яка складається зі складної композиції спирається на великий карниз з орнаментальною ліпниною та розписними вставками. Вензелі з ініціалами графині є і в цій кімнаті. У різьблені двері дверних порталів вписані чудові мальовничі панно. У кутку кімнати зберігся унікальний фаянсовий камін, виготовлений німецькими майстрами. Складений камін з елементів світло-рожевого, небесно-блакитного, бежевого та білого кольорів (А. Рис. 13).

Садиба Толстих має неабияку цінність для збереження мистецької спадщини не тільки України, а і Європейської. Майстри з Італії, Німеччина та Австрії розроблювали цей вишуканий архітектурний ансамбль. Знаходиться у списку Пам'яток культурної спадщини України (охоронний номер – 126-Од) та входить до Історичного центру Одеси, що увійшов до списку Всесвітньої

спадщини ЮНЕСКО. Однак, це не допомогло у збереженні садиби – 23 липня 2023 р. російська ракета пошкодила будівлю. Усі старовинні вітражі, вікна, меблі та картини були зруйновані. Вже у серпні 2023 р. ЮНЕСКО виразило своє занепокоєння цією ситуацією та веде підрахунок збитків, для подальшого реставрування будівлі, які зазначені у звіті.

Таким чином, на прикладах деяких мистецьких об'єктів Одеси, можна прослідкувати їх важливий вплив на культуру України загалом. Одеса є скарбницею архітектурних пам'яток, представлених у різних стилях і періодах. Загальний архітектурний ландшафт міста вражає своєю мультикультурною та стильовою різноманітністю. Багато будівель в Одесі мають значення як історичні та культурно-мистецькі пам'ятки, що свідчать про розвиток та вплив різних епох та культур на місто. Наразі, історичний центр Одеси має низку загроз, щодо до руйнування спадщини – зростання міської інфраструктури, комерційна забудова, недостатній реставраційний процес, військові дії на теренах України, а також природні чинники. Будь-які зміни у міському середовищі повинні бути ретельно розглянуті українською владою та міжнародним суспільством для подальшого збереження культурної спадщини.

3.2. Результати роботи у збереженні культурної спадщини Одеси

Україна має багатий культурний спадок, якому загрожують різні чинники, що потенційно можуть пошкодити цю спадщину. Тож спочатку маємо розглянути загрози, а потім вже або шляхи вирішення та стратегії або безпосередньо що було зроблено.

1. Недостатнє збереження, тобто багато історичних споруд та об'єктів культурної спадщини страждають від недостатньої уваги з боку влади та громадськості. Недостатнє фінансування для їх збереження і реставрації також ускладнює збереження цінних об'єктів;

2. Незаконна торгівля та руйнування, а саме – це коли культурні об'єкти стикаються з ризиком незаконної торгівлі артефактами, викраденням цінних

артефактів та руйнуванням спадщини через несанкціоновану забудову та інші дії;

3. Військовий конфлікт, що розпочався у 2014 р. на сході України, викликав серйозне занепокоєння в світі через свої наслідки. Це призвело до значного загострення внутрішньої безпеки, гуманітарної кризи та втрати життів серед мирного населення. Цей конфлікт має серйозні наслідки для економіки, політики та суспільного розвитку України, а також впливає на стосунки міжнародної спільноти. Зусилля для врегулювання конфлікту та відновлення миру в Україні є надзвичайно важливими для забезпечення безпеки та збереження культурної спадщини країни;

4. Війна у 2022 р. призвела до руйнування культурних об'єктів, пам'яток архітектури, церков та історичних місць. Збройні сутички можуть завдати значних пошкоджень або навіть повністю знищити цінні пам'ятки.

Держава з 2014 року реагувала на такі виклики та загрози, однак у 2022–2023 рр. Міністерству культури та інформаційної політики потрібно було ще більш працювати над збереженням культурної спадщини. Тому, Міністерство культури та інформаційної політики запустило у співпраці з українськими організаціями декілька проєктів для підтримки культурно-мистецької спадщини країни. Один із найбільших це сайт «Destroyed Cultural Heritage Of Ukraine» робота якого спрямована на фіксацію та реєстрацію культурних об'єктів української спадщини, які постраждали від російської агресії в Україні. Кожного дня сайт поповнюється новою інформацією щодо пошкоджень культурної спадщини. На середину 2023 р. сайт зафіксував такі цифри – у Харківській області зафіксовано 207 пошкоджених чи зруйнованих пам'яток. Одеська область втратила 112 об'єктів, Донецька область – 111, а Херсонська – 80. Чернігівська, Київська та Запорізька області також стали свідками пошкоджень у розмірі 70, 69 і 35 пам'яток місцевого значення відповідно. Львівська область втратила 33 об'єкти, а Дніпропетровська та Луганська області зафіксували по 28 пам'яток місцевого значення. Сумська область втратила 25 об'єктів, Миколаївська – 22, Хмельницька – 9, Вінницька – 4, а Житомирська – 2.

Інформація, яка відображається на сайті ретельно перевіряється робочою групою при Міністерстві. Ведення обліку інформації такого змісту дуже важливо, для підрахунку виділення коштів на підтримку сектору культури у різних областях та покращує активне втручання держави для розв'язання проблем та загроз культурній спадщині та об'єктам мистецтва. Однак, Міністерство культури підтримує і нові, технологічні рішення для розвитку та зберігання мистецтва в Україні. Наприклад, Depositphotos у партнерстві з музеєм META HISTORY та Міністерством культури та інформаційної політики України запроваджує благодійний проєкт «Відродження». Метою цього проєкту є відновлення зруйнованих об'єктів культурної спадщини в Україні та повернення відчуття дому мільйонам людей. У співпраці з українськими художниками, Depositphotos розробила 38 унікальних благодійних NFT-творів з метою залучення коштів на відновлення пошкоджених об'єктів. Ці твори відображають творчі концепції відновлення різноманітних культурних об'єктів. Одним із таких об'єктів став Воронцовський палац. NFT-твори доступні для придбання в музеї META HISTORY, а зібрані кошти будуть перераховані на криптогаманець Міністерства культури та інформаційної політики України. Згодом, кошти будуть виділені на потреби цих самих пам'яток, на їх реставрацію, консервацію тощо. Дуже важливу роль має Міністерство культури у міжнародних відносинах. Так, за підтримкою Міністерства культури України була укладена угода з Італійським урядом на відкриття проєкту «Лабораторії відновлення України». Цей проєкт буде спільна робота українських та італійських спеціалістів у сфері реставрації та архітектури. Проєкт буде працювати над відновленням Спасо-Преображенського кафедрального собору в Одесі, що був зруйнований під час ракетного обстрілу.

У контексті економічного занепаду та фізичної загрози пов'язаного з воєнним станом в Україні захист та збереження культурної спадщини стали важливими аспектами не лише для зміцнення національної ідентичності, але й для ведення дипломатичної діяльності. Як на локальному, так і на міжнародному рівні державні та приватні організації активно підтримують та використовують

різноманітні економічні та культурні інструменти для збереження культурної спадщини. Один з прикладів такої ініціативи державна інституція – Український культурний фонд (УКФ), яка на початку російської агресії в Україні створила особливу платформу під назвою «Мапа культурних втрат».

Ця платформа щоденно відображала та документувала акти знищення або руйнування української культурної спадщини, які спричинялися російським вторгненням. Це свідчить про важливість та активність державних та громадських структур у захисті культурної спадщини України в умовах конфлікту, і про їхню готовність використовувати різноманітні інструменти для збереження цінних культурних цінностей. УКФ є важливим інструментом підтримки культурного життя. Ця організація заснована з метою підтримки та сприяння розвитку культурної сфери, створення умов для творчості та реалізації проєктів у галузі мистецтва, літератури, кіно, музики, національної спадщини та інших видів культурної діяльності. УКФ здійснює свою діяльність через надання грантів на організацію фестивалів, майстер-класів та інших заходів, спрямованих на підтримку творчих ініціатив. Фонд активно співпрацює з митцями, культурними установами, організаціями та громадськістю для збагачення культурного простору країни. Пріоритетами Українського культурного фонду є підтримка творчості, стимулювання інновацій в культурі, підвищення доступності культурних подій для широкої громадськості та розвиток культурного патріотизму серед українців. Діяльність УКФ відіграє значущу роль у підтримці та розвитку культурного розмаїття України, сприяючи творчості та інновації у сфері культури.

А вже у 2023 р. УКФ підтримав під час війни наступні проєкти у секторі культурної спадщини з Одеси:

1. «Михайло Жук – вісник Відродження»: виставка в Одеському літературному музеї;
2. «Доступний музей онлайн: безбар'єрна колекція» від Одеського художнього музею. Метою проєкту «Доступний онлайн-музей: доступні

колекції» є створення інклюзивної медіаплатформи, доступної для людей з вадами зору та слуху.

За результатами проєкту буде розроблено та безплатно розповсюджено комплексну освітню програму для людей з вадами зору та слуху, яка включатиме відео та аудіоматеріали: лекції жестової мови, аудіодескрипції, лексикон жестів. Просувати цінності толерантності та інклюзії серед широкої аудиторії за допомогою комунікаційних стратегій. Підтримуйте та розширюйте міжвідомчі зв'язки та партнерство, налагоджене протягом багатьох років співпраці. Через освітні програми для освітян підвищується рівень обізнаності одеських музейників щодо сучасних інклюзивних методів навчання та зміцнюється взаємодія між музеями;

3. Віртуальний тур імерсійною виставкою «Україна – земля хоробрих»
Отримувач гранту – Благодійна організація «Перший благодійний театральний фонд» в Одесі. Імерсійна виставка висвітлює достовірну та фактичну інформацію про війну в Україні, засновану на реальних подіях, фото та відеоматеріалах. Проєкт має на меті привернути увагу міжнародної спільноти до війни в Україні, зміцнити боротьбу українського народу за свободу та допоможе протистояти російській пропаганді. Проєкт передбачає впровадження інноваційних методів у виставкові заходи, спрямований на підвищення іміджу України як інноваційної країни у світі мистецтва та успішно освоїв інноваційні цифрові формати презентацій.

Тому Український культурний фонд надає фінансування на дуже важливі культурно-мистецькі проєкти, які підтримують та забезпечують культурну ідентичність українців та захист і пам'ять про культурну спадщину в Україні.

Дослідниця Дорошенко у кваліфікаційній роботі вказує ще про одну державну інституцію – про роботу Українського інституту при МЗС України про те, що «початку вересня 2022 р. Український інститут презентував дискусійну програму Українського павільйону на 59-й виставці Венеційській бієнале з темами «Деколонізація мистецтва. За межами очевидного», «Мистецтво як зброя і як мішень». Практика дискусій у світовому вимірі завжди важлива не тільки у

наукових колах, але і серед людей, котрі хотіли б більше зрозуміти сутність ідентичності та культур. Тому Український інститут виступає також як інструмент у пропаганді (у позитивному ключі цього слова) українського мистецтва та культури загалом» [14, с. 66]. Основні завдання Українського інституту при МЗС полягають у:

1. Просуванні культурної спадщини: Інститут сприяє популяризації української культури через організацію культурних подій, виставок, фестивалів, концертів та інших заходів за кордоном;
2. Захисті культурної спадщини: Інститут співпрацює з міжнародними партнерами для захисту та збереження об'єктів культурної спадщини України, включаючи участь у проєктах з реставрації та консервації історичних пам'яток;
3. Розвитку культурних контактів: Здійснює співпрацю з іншими країнами для обміну культурними цінностями, підписання угод та співпраці в галузі культури, мистецтва та освіти;
4. Культурній дипломатії: Виступає як один з інструментів зміцнення міжнародного статусу України через культурні програми, що сприяють позитивному сприйняттю України за кордоном.

Цілями та завданнями Українського інституту є активна підтримка та просування української культурної спадщини на міжнародній арені, розвиток міжнародного партнерства у галузі культури та встановлення сприятливого іміджу України за кордоном. Приклад проєктів, які популяризує Український інститут:

1. Культурна та природна спадщина України. Український інститут спільно з організацією Ukraïner у партнерстві з Міністерством закордонних справ України та Національною комісією у справах ЮНЕСКО в Україні розробив інформаційну брошуру «Культурна та природна спадщина України». Брошура містить статті про 7 об'єктів культурної та природної спадщини України, внесених до світового спадку ЮНЕСКО, та доступна англійською мовою;
2. Серія онлайн-дискусій про порятунок української спадщини під час війни – Дискусії відбулися в межах серії ICOM UK Talks – Heritage in Crisis, що

зосереджена на країнах, де культурна спадщина знищується чи пошкоджується внаслідок збройних конфліктів, чи природних катастроф;

3. У листопаді 2023 року Український інститут, ICOM UK та Ukrainian Institute London провели серію онлайн-дискусій про порятунок української спадщини під час війни;

4. Калейдоскоп історії. Українське мистецтво 1912–2023 рр. – Перша виставка модерного та сучасного українського мистецтва у Німеччині, де колекціями-скарбами також поділився в тому числі й Одеський художній музей.

Тож Український Інститут при МЗС України популяризує культурну спадщину, таким чином, і робить усе можливе для того, щоб іноземні інституції, компанії, організації, донори змогли допомогти Україні зберегти та захистити культурну спадщину.

За останні два роки існує великий інтерес суспільства до збереження культурної спадщини, бо тема актуальна для України. Основним здобутком для Одеси стало активне обговорення проблем збереження та включення Історичного центру Одеси до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Це означає, що територія, надалі охороняється міжнародними організаціями, та дозволяє додавати фінансування та спеціальну підтримку, для цих територій. Як зазначається у звіті міської адміністрації – внесення саме цієї частини центру обумовлено великою цінністю для світового суспільства, бо підтверджує мультикультурність міста, що позначено на архітектурі та історичних пам'ятках цієї площі.

Територіальні межі, які увійшли до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО як Історичний центр Одеси – територія історичного центру с м. Одеса, спланований і збудований у першій половині XIX ст. під керівництвом герцога де Ришельє і М. Воронцова. Він розташований у прибережній частині міста, охоплює територія, визначена Приморською, Преображенською, Грецькою (включно Грецька площа) та Польський узвіз. Номінована власність площею 80,3 га включає збережене узбережжя район і квартали колишнього Порто-франко. Але, на превеликий жаль, ЮНЕСКО вже зареєструвало 9 пошкоджених об'єктів

архітектурних пам'яток, з них 4 знаходяться у зоні Всесвітньої спадщини, а саме – Одеський літературний музей, Церква Святого Миколая, Одеський археологічний музей, Спасо-Преображенський кафедральний собор та Садиба Толстого (Одеський Будинок вчених). Такі дії міжнародної організації, свідчать про готовність міжнародних інституцій підтримувати Україну у захисті та збереженні її культурної спадщини.

Це також надає Україні додаткові юридичні аргументи для збору доказів агресії росії проти культурної спадщини України, оскільки РФ порушує міжнародне право, в тому числі Гаазьку конвенцію про захист культурних цінностей під час збройних конфліктів. Отримання статусу включення пам'яток до цього списку відкриває можливість для України отримувати додаткову фінансову та технічну підтримку вже зараз. Це дозволяє реалізувати важливі заходи для збереження та захисту унікальної спадщини, такі як реставрація, залучаючи іноземних фахівців. Тим більше, що відзначений статус відкриває можливості для отримання нових фінансових ресурсів. В цілому, Комітет Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО вважає, що об'єкти, що перебувають під загрозою через війну, є вразливими та вимагають негайних заходів для їхнього захисту. Тому, на підтримку сектору культурної спадщини ЮНЕСКО підготував пакет документів про передачу Україні до кінця 2024 р. 120 млн доларів.

У звіті Генерального директора ЮНЕСКО було наведено статистику, що наочно відображає збитки, завдані війною. Зокрема, оцінюються втрати сектору культури на суму \$15,2 млрд та потреби у відновленні складають \$6,9 млрд. У 2022 р. ЮНЕСКО вже передавало грошову допомогу Україні до Міністерства культури та інформаційної політики в Україні у розмірі \$30,5 млн та потреби у відновленні, захисту та реконструкції залишаються набагато більшими, ніж одержана підтримка. Також, після роботи ЮНЕСКО на території Одеси міська рада підписала протокол з Національним комітетом Блакитного Щита за участі громадської організації Museum for Change на встановлення 50 емблем даної організації. Відповідне рішення про включення цих об'єктів до переліку було прийнято Виконавчим комітетом Одеської міської ради 11 серпня 2023 р.

Серед цих пам'яток архітектури важливі об'єкти, такі як Воронцовський палац і його стайня з бельведером, які стали мішенню ракетного обстрілу під час конфлікту в травні. Інші пам'ятки – це Будинок Потоцького, Маразлі, Приморські сходи (включаючи Гігантські, Бульварні та Потьомкінські сходи), Біржу стару, будівлю Археологічного музею, будівлю Англійського клубу, Театр опери та балету, та будинок прибутковий Русова.

Окрім, міжнародних організацій є важливою ланкою у мистецькому розвитку держави є гранти та виділення коштів іноземними партнерами. Так, наприклад, стартував у 2023 р. трирічний європейський культурний проєкт «UREHERIT». Архітектори будуть працювати задля збереження спадщини в Україні – активне залучення як українських, так і європейських експертів у сфері спадщини, архітекторів, проєктувальників, інженерів, а також представників місцевих органів влади та громад з метою збереження та відновлення української культурної спадщини. Організаційна Структура становить реалізацію проєкту за участі консорціуму, в який входить 11 організацій, включаючи Асоціацію архітекторів Литви (яка виступає координатором), Архітекторів Швеції, Федеральну палату архітекторів та дипломованих інженерів Австрії (BKZT), Інститут технології та архітектури Королівської Данської академії (IBT), Спілку архітекторів Румунії, Національну раду архітекторів, планувальників, ландшафтних фахівців та захисників природи Італії (CNAPPC), Федеральну палату німецьких архітекторів (BAK), Естонську асоціацію архітекторів, Національну спілку архітекторів України, урбаністичну коаліцію Ro3Kvit, Харківську школу архітектури та Раду архітекторів Європи як спонсорського партнера. Програма та завдання проєкту передбачено проведенням низки заходів – дослідження, семінари, публічні дискусії, а також інші заходи, спрямовані на охорону та відновлення української культурної спадщини. Мета проєкту полягає в розробці методики оцінки цінності спадщини та шкоди, формулюванні стратегії відродження культурної спадщини в стійкий та культурно значущий спосіб, а також у комплексному оновленні житлового фонду радянської епохи в Україні. Також проєкт планує співпрацю з українськими майстернями, що

займаються реставрацією, наприклад, планується співпраця з одеською майстернею – «Тисячі дверей Одеси», яка займається відновленням дверей та фасадів історичних будівель Одеси. Проєкт UREHERIT ініційовано Асоціацією архітекторів Литви та програмою Європейського Союзу «Креативна Європа» у розмірі 1 мільйона євро. Завершення проєкту, планується у 2026 р. і передбачає створення інноваційних рекомендацій, спрямованих на активне відновлення та збереження української культурної спадщини.

Стратегії захисту можуть сприяти ефективному відновленню та збереженню культурної спадщини Одеси. Тож розглянемо наші пропозиції:

1) Створення повноцінного списку об'єктів культурної спадщини Одеси та звернути особливу увагу на їх збереження та реставрацію. Це можуть бути архітектурні пам'ятки, пам'ятники, музеї та інші історичні об'єкти

2) Використання сучасних технологій, таких як віртуальна реальність, диджиталізація, аудіогіди для мобільних пристроїв та інтерактивні додатки, може допомогти привернути увагу до культурних об'єктів Одеси.

3) Включення місцевої влади та спільноти у процес відновлення культурної спадщини. Це може бути здійснено через організацію волонтерських груп, які б взяли на себе обов'язок догляду за пам'ятками або участь у програмах збереження спадщини.

4) У повоєнній Україні – це розвиток культурного туризму, пропонуючи спеціальні туристичні маршрути, екскурсії та програми для відвідувачів, спрямовані на вивчення культурної спадщини Одеси.

5) Одеса може співпрацювати з міжнародними організаціями та фондами, спрямованими саме на збереження культурної спадщини. Це може включати отримання не тільки фінансування для проєктів реставрації та розвитку культурних об'єктів, а й залучення іноземних спеціалістів.

6) Фінансування державою реставрацію та освітні послуги для майбутніх спеціалістів у реставрації та диджиталізації об'єктів культурної спадщини Одеси.

Один із головних досягнень полягає у ретельній реставрації та збереженні архітектурних перлин, таких як історичні будівлі, площі та вулиці, що створює атмосферу минулих епох та зберігає аутентичний образ міста для майбутніх поколінь.

Крім того, активна робота з популяризації та освіти громадськості про важливість культурної спадщини дозволяє створювати свідоме ставлення до цінностей минулого, а також мобілізує суспільство для підтримки процесу збереження та розвитку культурних артефактів.

Необхідно також відзначити зусилля у використанні сучасних технологій у збереженні та відтворенні культурних об'єктів, які дозволяють не лише зберегти їх автентичність, а й відкривають нові можливості для дослідження та представлення цієї спадщини широкій аудиторії.

Таким чином, загрози та стратегії, що мають передувати загрозам та покращувати стан культурної спадщини Одеси – це тільки початок роботи збереження Одеси. Це можна розглядати як важливий етап в історії та розвитку унікального міста в Україні. Завдяки узгодженим зусиллям місцевих влад, активної участі громадськості та зацікавлених сторін вдалося досягти значних досягнень у збереженні та відновленні його культурних артефактів. Необхідно також відзначити зусилля у використанні сучасних технологій у збереженні та відтворенні культурних об'єктів, які дозволяють не лише зберегти їх автентичність, а й відкривають нові можливості для дослідження та спадщини Одеси широкій аудиторії.

Висновок до розділу 3

У розділі 3 виявлено, що загрози культурній спадщині Одеси є складним викликом, вимагаючи комплексного та довгострокового підходу до збереження. Підкреслено, що стратегії, спрямовані на запобігання загрозам та покращення стану культурної спадщини, визначають лише початок роботи. Важливим фактором у цьому процесі є спільні зусилля місцевих влад, громадськості та зацікавлених сторін. Також вказано на важливість використання сучасних технологій у збереженні та відтворенні культурних об'єктів, що сприяє не лише збереженню їхньої автентичності, а й відкриває нові можливості для дослідження та сприяє доступності спадщини для широкої аудиторії. Зокрема, зазначено, що місто Одеса володіє значною кількістю архітектурних пам'яток, які мають важливий вплив на культуру України загалом. Здебільшого ці об'єкти є історичними та культурно-мистецькими пам'ятками, що свідчать про різноманіття та вплив різних епох та культур на розвиток міста. На жаль, історичний центр Одеси зазнає ризиків через руйнування, зростання міської інфраструктури, комерційну забудову, недостатню реставрацію, воєнні дії та природні чинники. Такі фактори визначають необхідність уважного розгляду їхнього впливу з боку української влади та міжнародної спільноти для подальшого збереження цінної культурної спадщини Одеси.

У воєнний час збереження культурної спадщини Одеси стає винятковим завданням. Конфлікти та воєнні дії можуть створити серйозну загрозу для історичних пам'яток, архітектурних споруд та інших елементів культурної спадщини. Важливим фактором у збереженні цінних культурних об'єктів є усвідомлення громадськістю значення культурної спадщини та активна участь громадських організацій у заходах зі збереження. Громадяни та місцеві жителі можуть стати ключовими учасниками у підтримці та захисті культурних об'єктів. Однак відновлення та підтримка цих пам'яток потребує постійної уваги та координації зусиль усіх цікавих сторінок.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз історіографії засвідчив активність науковців у дослідженні питань охорони та збереження культурної спадщини. Зокрема Г. Андрес, Л. Гасиджак, П. Герчанівська, Н. Грабар, О. Гриценко, Г. Денисенко, Ж. Денисюк, Т. Дорошенко, М. Мазоренко, В. Карпов, С. Шман та ін.

Роль міжнародних організацій в контексті збереження та охорони культурно-історичної спадщини досліджували в різний час В. Литовченко, О. Копієвська, Т. Каткова, О. Кульчицька та ін.

Воєнний і повоєнний вектор розвитку культурної дипломатії та аспекти збереження та популяризації культурної спадщини досліджують Г. Вишневська, І. Крупа, Т. Курило, М. Поплавська, О. Рішняк та ін.

Питання реституції та повернення культурних цінностей на порядку денному як у галузі культури та мистецтва, так і в економічній, політичній, соціальній галузі. Зокрема ґрунтовні дослідження В. Акуленко, Т. Мазур та С. Кота заслуговують на окрему увагу, бо ж містять не лише аналітичні матеріали, але й дослідники формують пропозиції щодо законодавчого та соціального врегулювання спірних питань, які пов'язані з культурними цінностями, які підлягають реституції та/або поверненню. Зокрема С. Кот у своїх дослідженнях приділяє особливу увагу термінології, наприклад, «незаконно вивезені культурні цінності».

2. В процесі дослідження з'ясовано, що міжнародна підтримка Україні в момент загрози знищення культурної спадщини, стала вагомим допомогою. У процесі збереження культурної спадщини України ЮНЕСКО надало фінансову, технічну підтримку та офіційний статус пам'яток світової культурної спадщини. Так у січні 2023 року історичний центр Одеси став об'єктом під охороною міжнародної організації як такий, що є під загрозою знищення.

3. Проаналізовано діяльність таких державних інституцій як Міністерство культури та інформаційної політики України, Український культурний фонд, Український інститут при Міністерстві закордонних справ України, Український

державний інститут культурної спадщини. Згадані інституції, було створено вже після анексії Криму росією у 2014 році, тож в положеннях щодо їх діяльності було передбачено, що вони мають стати основною рушійною силою у збереженні, розвитку та популяризації матеріальної та нематеріальної культурної спадщини України.

Основну діяльність щодо збереження та захисту культурної спадщини виконувало Міністерство культури та інформаційної політики України. Профільним відомством було:

- ініційовано низку нормативно-правових актів, які сприяють збереженню історико-культурного та мистецького спадку;
- організовано заходи направлені на евакуацію цінних експонатів, організацію особливих програм захисту об'єктів культурної спадщини та сприяння їх відновленню у разі пошкоджень;
- вжито заходів щодо контролю над розповсюдженням інформації, яка може бути шкідливою для державної національної безпеки чи загрожувати стабільності в суспільстві;
- розроблено спеціальні програми та системи відповідальної комунікації, які стали ключовим аспектом для збереження єдності та довіри серед громадян в умовах війни;
- запущено програми, відповідно до яких державні установи співпрацюють з місцевими громадами, неурядовими організаціями та міжнародними партнерами, щоб забезпечити збереження та стале управління культурною спадщиною по всій країні під час воєнного стану. Наприклад, грецький фонд культури в Одесі, відкритий ще у 1994 р. Фонд фінансує музей «Філікі Етерія», має бібліотеку, де зберігаються видання грецьких письменників, що проживали в Одесі. Також одна з наймасштабніших робіт за фінансової підтримки іншої країни – Туреччини – є Стамбульський парк (Istanbul Park), який знаходиться біля Приморського бульвару. Відновлювався за підтримкою від муніципалітету Стамбула, з метою відзначення дружніх відносин між країнами.

4. Виявлені в процесі дослідження особливості захисту та диджиталізації культурної спадщини Одеси свідчать про те, що використання цифрових технологій в умовах війни допомагає збереженню та, у разі потреби, відтворенню цінних об'єктів культурної спадщини, які є невіддільною частиною української культурної ідентичності. Для установ, які є зберігачами культурних цінностей партнерами стали такі організації як:

- *ЮНЕСКО*. Міжнародною організацією було розроблено план щодо евакуації цінних культурних об'єктів, щоб уникнути їх пошкодження або втрати в результаті бойових дій. Ведеться моніторинг і документування стану культурної спадщини для оперативного виявлення пошкодження / знищення та / або визначення пріоритетності для подальшого захисту / відновлення;

- *Український культурний фонд* профінансував диджиталізацію фондів Одеської національної наукової бібліотеки, в якій зберігається близько 200 000 рідкісних книжкових пам'яток.

Захист культурних об'єктів вимагає належної охорони та безпеки, тому встановлення систем охорони, сигналізації, відеоспостереження та інших заходів безпеки – є необхідною умовою захисту, як і створення цифрових архівів та баз даних, що забезпечують збереження інформації про культурну спадщину. Це допомагає зберегти її в електронному вигляді і зробити її доступною для дослідження та відтворення. Використання імерсійних практик, зокрема й віртуальної реальності та віртуальних турів дозволяє людям віддалено досліджувати та дізнаватися про культурну спадщину, навіть якщо фізичний доступ до неї обмежений через пандемію або війну. Ще один напрям використання цифрових технологій – це створення диджиталізованих копій культурних об'єктів, які зберігаються на безпечних серверах. Наприклад, проєкт «Програма реставрації та просування старовинних дверей міста Одеси – «Тисячі дверей Одеси» – одночасно з реставрацією автентичних дверей, відбувалася й оцифрування. Такий приклад сприяє популяризації історичної спадщини Одеси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акуленко В. І. Дещо про нормативне регулювання "реституції" культурних цінностей з України. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2018. № 3. С. 323–330.
2. Андрес Г. О. Рекомендації Ради Європи як вагомí документи галузі охорони культурної спадщини. *Праці Центру пам'яткознавства*. 2008. Вип. 13. С. 71–78.
3. Богословський В. Франц Боффо і традиції європейського класицизму на Україні / Українське мистецтво у міжнародних зв'язках. Київ : Наукова думка. 1983. С. 128–130.
4. Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини. *Virtmuseum*. URL: <http://virtmuseum.uccs.org.ua/ua> (дата звернення: 24.09.2023).
5. Гасиджак Л. Нематеріальна культурна спадщина: світова теорія та українська практика / *Музейний простір. Музеї України та світу*. URL: <http://prostir.museum.ua/post/30482> (дата звернення: 22.09.2023).
6. Герчанівська П. Ідентичність: діалог і конфлікти ідентичностей. *Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство*. 2014. № 3. С. 11–17.
7. Герчанівська П. Культура в парадигмах ХХ–ХХІ ст.: монографія. Київ: НАКККиМ. 2017. 379 с.
8. Герчанівська П. Стратегічні проблеми культурної політики в повоєнній Україні. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. 2023. № 2. С. 3–8.
9. Горбик В., Денисенко Г. Діяльність державних інституцій та громадських організацій з охорони культурної спадщини: історія, теорія, практика Київ: Інститут історії України, 2009. 258 с.
10. Грабар Н.Г., Мазоренко М.О. Культурна спадщина України: навчально-методичний посібник практичних занять і самостійної роботи для студентів денної та заочної форми навчання. : навч. посіб. Харків, 2022. 55 с.

11. Гриценко О., Андрес Г. Культурна політика в Україні. Аналітичний огляд. *Звіт України Раді Європи*. URL: http://culturalstudies.in.ua/zv_2007_s1.php (дата звернення: 19.09.2023).
12. Денисенко Г. Проблеми охорони і збереження вітчизняної культурної спадщини в сучасному суспільстві. *Краєзнавство*. 2009. № 1/2. С. 151–168.
13. Денисюк Ж. З. Репрезентація етнокультурних цінностей у текстах постфольклору. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018. № 1. С. 62–66.
14. Дорошенко Т. Культурні практики в Україні в умовах війни : кваліфікаційна робота. Київ : НАКККиМ, 2022. 80 с.
15. Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 26.03.1999 р. : станом на 30 квіт. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text (дата звернення: 14.06.2023).
16. Європейський та український рік культурної спадщини. *Креативна Європа*. URL: <http://creativeeurope.in.ua/uk/node/176> (дата звернення: 01.09.2023).
17. Історико-містобудівні дослідження Одеси / За ред. В. Вечерського. Київ : Фенікс, 2008. 156 с.
18. Карпов В. та ін. Мистецтво та антропологія у дискурсі європейських студій. *Культура і сучасність*. 2020. № 1. С. 110–117.
19. Карпов В. Державна політика у сфері надання послуг з експертизи культурних цінностей. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2017. № 2. С. 3–7.
20. Карпов В., Денисюк Ж. Формування мистецьких колекцій: визначення оціночної вартості музейних предметів : навч. посіб. Київ : НАКККиМ, 2020. 112 с.
21. Каткова Т. Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини: правові аспекти Т.Г. Каткова. Харків: Титул, 2007. 181 с.

22. Каткова Т. Поняття культурної спадщини за міжнародним та українським законодавством Т.Г. Право і безпека. 2005. Т.4., №5. С.148–152.
23. Каткова Т. Правова охорона культурної спадщини в Україні Т.Г. Каткова. Харків: Право, 2008. 216 с.
24. Кирилюк В., Мелєкєсцев К. Культурна спадщина України у формуванні історичної пам'яті народу. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2023. № 3. С. 30–32.
25. Ковальчук Г. Діяльність бібліотек зі збереження національної документальної спадщини: проблеми кооперації. *Бібліотечна планета*. 2010. № 3 (49). С. 9–11.
26. Козак Д. Стан та перспективи охорони і дослідження археологічної спадщини в Україні / Матеріали спільного засідання Головної ради Українського товариства охорони пам'яток історії та культури і вченої ради Інституту археології НАН України. Київ. 2009. С. 1–2.
27. Конвенція про охорону всесвітньої культурної спадщини : Конвенція Орг. об'єдн. націй з питань освіти, науки та культури від 04.10.1988: станом на 20 верес. 2006 р. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (дата звернення: 22.05.2023).
28. Копієвська О. Всесвітня культурна спадщина: регулювання міжнародним правом. Держава і право : зб. наук. пр. / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ. Вип. 33. Юрид. і політ. науки. С. 25–30.
29. Копієвська О. Концептуалізації ментальності в культурі. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2012. № 1. С. 182–186.
30. Кот С. Термін "незаконно вивезені культурні цінності" в контексті проблеми повернення та реституції предметів культури. *Праці Центру пам'яткознавства*. 2013. Вип. 24. С. 16–29.
31. Кот С. «Культурні цінності»: поняття і термін у контексті повернення та реституції предметів культури. *Праці центру пам'яткознавства*. 2011. Вип. 20. С. 10–27.

32. Кот С. Термін "незаконно вивезені культурні цінності" в контексті проблеми повернення та реституції предметів культури. *Праці Центру пам'яткознавства*. 2013. Вип. 24. С. 16–29.

33. Курило Т.В. Правова сторона культурної спадщини України. Монографія. Львів: Львівський юридичний інститут МВС України. *Новий світ – 2000*. 2014. 152 с.

34. Крупа. І., Вишневська Г. Проблеми збереження культурної спадщини: зарубіжний та український досвід. *Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку (напрям: культурологія)*. 2021. Т. 35. С. 227–232. URL: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.v35i0.389> (дата звернення: 11.09.2023).

35. Культурна спадщина та національна безпека : аналіт. доп. [В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін. ; за ред. В. Потапенка. Київ. НІСД, 2023. 58 с.

36. Культурна спадщина України / Степко В. та інш. Київ: *Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Бібліотека*. 2012. 140 с.

37. Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища: зб. оф. док. / упоряд. В. Фрич; Відп. ред. М. Гарник. Київ: Істина, 2002. 336 с.

38. Кульчицька О. Україна-ЮНЕСКО: кроки історичного партнерства. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: Наук. вісник: зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова, Українська АН*. Київ. Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. Вип. 60 (№ 5). С.159–163.

39. Литовченко В. В. Роль ЮНЕСКО в охороні та збереженні культурної спадщини в Україні (1954– 2010 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Чорномор. держ. ун-т ім. П. Могили. Миколаїв. 2015. 20 с.

40. Ліньова Є. Стан та перспективи розвитку охорони культурної спадщини України / Міжнародний досвід охорони культурної спадщини та пам'яткоохоронне законодавство України. Київ. 2002. С. 12–13.

41. Мазур Т. Методологія дослідження правового забезпечення охорони культурної спадщини в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 6. С. 13

42. Мазур Т. Імплементація в законодавство України міжнародно-правових норм ООН та ЮНЕСКО щодо охорони культурної спадщини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (19). С. 110–118.

43. Мазур Т. Імплементація міжнародно-правових норм щодо захисту культурних цінностей у випадку збройних конфліктів у законодавство України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. С. 152–156

44. Мазур Т. Конституційно-правовий захист культурної спадщини: основні методологічні підходи дослідження. *Конституційний концепт реформ в Україні : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції* / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ : Вид-во «Людмила». 2019. С. 232–237.

45. Мазур Т. Охорона культурної спадщини в Україні: історико- й теоретико-правове дослідження : автореф. дис. д-ра. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2021. 31 с.

46. Мазур Т. Правова охорона культурної спадщини в Україні : монографія / Національна академія внутрішніх справ. Київ: Парлам. 2020. 432 с.

47. Мельничук О. Всесвітня культурна та природна спадщина як складова концепції загальної спадщини людства. *Право України*. 2003. № 12. С. 93–97.

48. Одеський національний художній музей. *Одеський національний художній музей – Зберігаємо та популяризуємо художні скарби*. URL: <https://ofam.ua/> (дата звернення: 30.06.2023).

49. Положення про Музейний фонд України. *Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища : Зб. офіц. док*. Київ: Істина, 2002. С.117–121.

50. Поплавська М. Сучасні дослідження міжнародно-правового захисту культурної спадщини під час збройного конфлікту. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2022. № 10. С. 69–84. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.10.2022.26947> (дата звернення: 19.06.2023).

51. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999 р. № 687-XIV : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text> (дата звернення: 17.07.2023).

52. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999 р. № 687-XIV: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text> (дата звернення: 18.09.2023).

53. Про внесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України : Постанова Каб. Міністрів України від 25.01.2018 р. № 32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32-2018-п#Text> (дата звернення: 18.05.2023).

54. Про внесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України : Постанова Каб. Міністрів України від 30.08.2017 р. № 659. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/659-2017-п#Text> (дата звернення: 18.07.2023).

55. Про державну експертизу землепорядної документації : Закон України від 17.06.2004 р. № 1808-IV : станом на 27 трав. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1808-15#Text> (дата звернення: 17.07.2023).

56. Про затвердження Загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004–2010 роки : Закон України від 20.04.2004 р. № 1692-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1692-15#Text> (дата звернення: 18.07.2023).

57. Про затвердження Порядку встановлення та утримання охоронних дощок та охоронних знаків на нерухомих пам'ятках : Наказ М-ва культури і мистецтв України від 27.01.2004 р. № 30/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0172-04#Text> (дата звернення: 10.06.2023).

58. Про культуру : Закон України від 14.12.2010 р. № 2778-VI : станом на 21 верес. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 18.07.2023).

59. Про основи містобудування : Закон України від 16.11.1992 р. № 2780-XII: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text> (дата звернення: 03.07.2023).

60. Про охорону археологічної спадщини : Закон України від 18.03.2004 р. № 1626-IV : станом на 12 груд. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text> (дата звернення: 11.08.2023).

61. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-III : станом на 2 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 15.06.2023).

62. Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини : Закон України від 06.03.2008 р. № 132-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-17#Text> (дата звернення: 15.06.2023).

63. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI : станом на 1 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 11.08.2023).

64. Про тимчасову заборону приватизації пам'яток культурної спадщини : Закон України від 01.02.2005 р. № 2391-IV : станом на 17 жовт. 2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-15#Text> (дата звернення: 12.07.2023).

65. Рішняк О. Культурна спадщина у воєнному конфлікті: міжнародний досвід другої половини XX – початку XXI ст. та українська дійсність. *Український історичний журнал*. 2022. № 4. С. 159–174.

66. Саракун Л. Культурна політика сучасної України : монографія / Л. П. Саракун. Ніжин. 2016. 206 с

67. Тисячі дверей Одеси. *Тисячі дверей Одеси*. URL: <https://1000doors.org/> (дата звернення: 07.07.2023).

68. Тузов В. Культуротворчі процеси в контексті регіонального підходу : досвід української культури кінця XIX – початку XX століття. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2009. № 4. С. 52–56.

69. Український культурний фонд. *Український культурний фонд*. URL: <https://ucf.in.ua/> (дата звернення: 07.07.2023).

70. Худолей О. Трансформаційні процеси у сфері пам'яткоохоронної справи в Україні (1991 р. – початок XXI ст.) : автореф. автореф. дис. спеціальність 07.00.01 «Історія України». Луганськ. 2007. 20 с.

71. Шман С. Значення державної експертизи у збереженні культурних цінностей України. *Культура і сучасність*. 2018. № 2. С. 33–38.

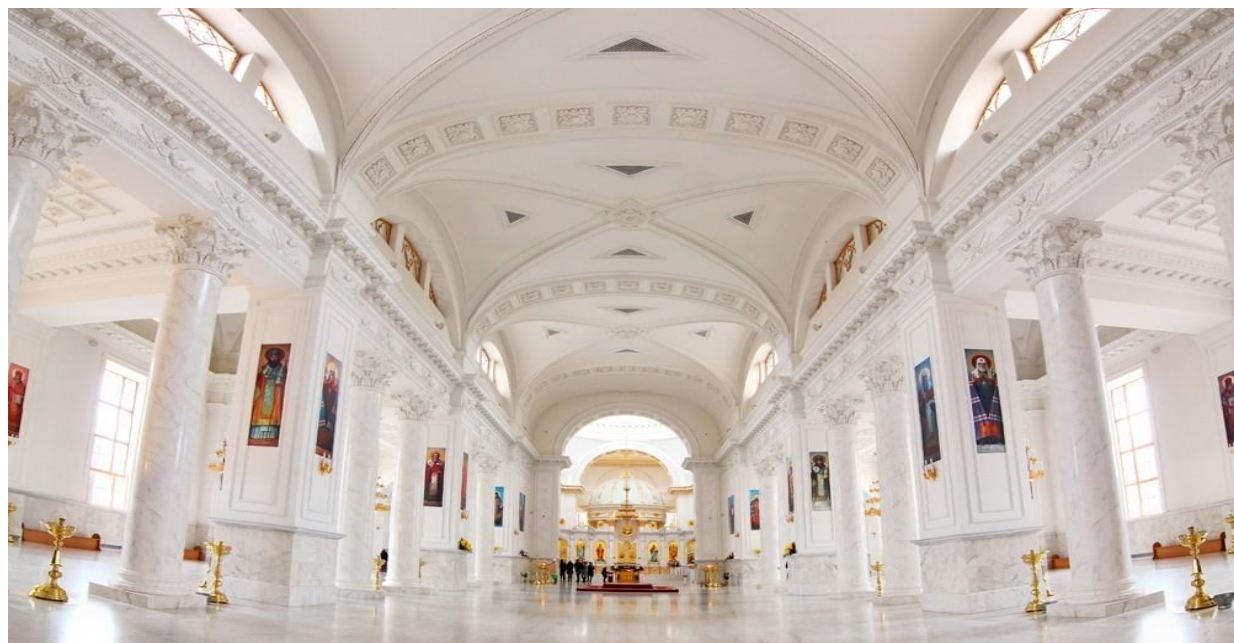
72. Щербина Н. Розвиток історичного краєзнавства на Одещині : дис. канд. іст. наук : 07.00.01. Одеса, 2007. 238 с.

73. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. *UNESCO : Building Peace through Education, Science and Culture, communication and information*. URL:<https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco> (date of access: 01.11.2023).

ІЛЮСТРАЦІЇ

А. Рис.1. Фасад Спасо-Преображенського кафедрального собору, м. Одеса.

А. Рис.2. Інтер'єр Спасо-Преображенського кафедрального собору, м. Одеса.

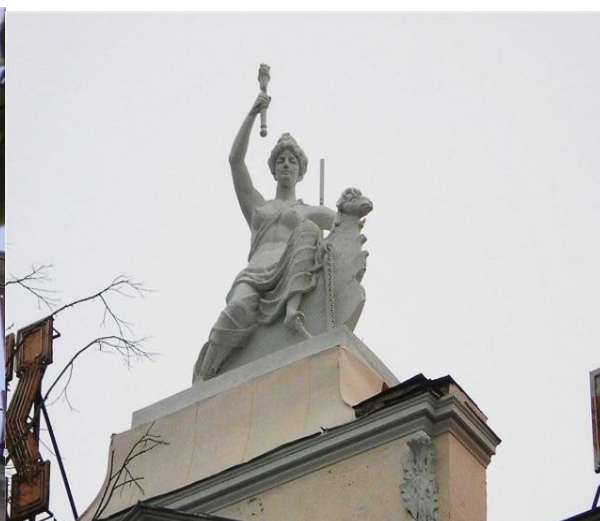
А. Рис.3. Фото наслідків влучення ракети у Спасо-Преображенський кафедральний собор, м. Одеса, 2023.

А. Рис.4. Фасад Пасажу Менделевичів, м. Одеса.

А. Рис.5. Скульптура Меркурія
Пасаж, м. Одеса.

А. Рис.6. Скульптура Фортуни
Пасаж, м. Одеса.

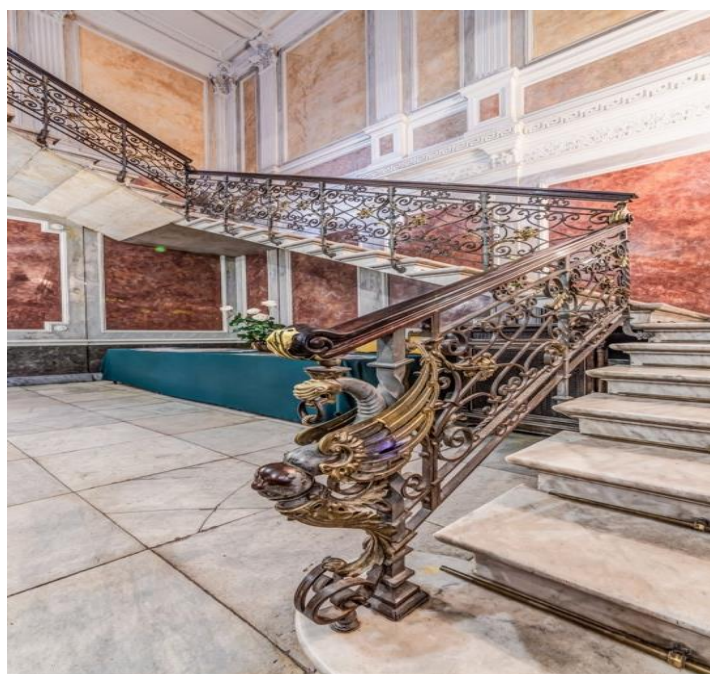
А. Рис.7. Скульптура у внутрішньому дворі Пасажу, м. Одеса.

А. Рис.8. Архітектурний ансамбль внутрішнього двору Пасажу, м. Одеса.

А. Рис.9. Архітектурний ансамбль парадного входу Садиби Толстих, м.Одеса.

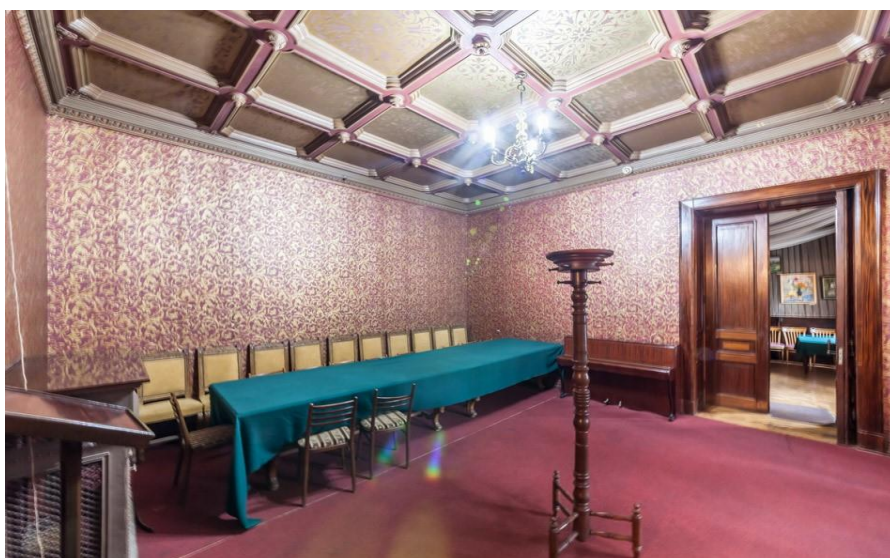

А. Рис.10. Перила сходів парадного входу Садиби Толстих, м. Одеса.

а)

б)

А. Рис.11. Внутрішні зали Садиби Толстих: а) Горіхова зала;
б) Турецька зала.

а)

б)

А. Рис.12. Внутрішні зали Садоби Толстих: а) Мармурова зала; в) Рояль Ференца Ліста, 1847, м. Одеса.

А. Рис.13. а) Червона зала Садіби Толстих;
б) Камін Червоної зали, м. Одеса.